

Ehl-i Beyt'te Muhalefet Hareketi: Hz. Hüseyin Örneği
Opposition Movement Of Ahlul Bayt/ Hussein B. Ali As Example
Zehra Betül Güney

Dr., Öğretim Görevlisi, İlahiyat Fakültesi, Temel İslâm Bilimleri Bölümü
Phd., Lecturer, Divinity School, Department of Basic Islamic Sciences
Sakarya/Türkiye
zbguney@sakarya.edu.tr
ORCID:0000-0002-9203-8406
DOI: 10.34085/buifd.1160945

Öz

Ehl-i Beyt'in muhalefet hareketi, bu harekete eleştirel yaklaşımlar tarafından kimi zaman iktidar kavgası, kimi zaman da meşrû hükümete isyan olarak yorumlanmıştır. Ancak, bu perspektiften bakıldığında şu sorular cevapsız kalmaktadır. Eğer bu hareket Ehl-i Beyt'in bir halifelik savaşı ya da bir siyasi çekişmesi idiyse Hz. Ali neden iki oğlu ile diğer halifelere karşı ayaklanmamış, onlara biat etmiştir? Hz. Hasan kendi iktidarından ferâgat ederek hilâfeti Muâviye b. Ebî Süfyan'a devrederken, Hz. Hüseyin Yazid'e karşı neden şehadetine sebep olan bir muhalefeti tercih etmiştir? Bütün bu soruların cevabı Ehl-i Beyt'in muhalefet hareketinin kodlarında açığa çıkmaktadır. Bu çalışmada, öncelikle Ümeyyeoğulları ile Hâşimoğulları arasında var olan rekâbetin arka planına kısaca değindikten sonra, Hz. Hüseyin'i Kerbelâ'ya götüren süreci işledik. Ardından, bu vakanın analizini yaparak Hz. Hüseyin'in bu eylem ile hangi amacı hedeflediğini ve hangi mesajı vermek istediğini tartıştık. Bu çalışma ile Ehl-i Beyt'in muhalif hareketinin sâiklerine değinirken, ortaya koydukları siyasî fıkhu, mezhepler ötesi bir yaklaşımla okuyucuya sunmaya çalıştık.

Anahtar Kelimeler: İslâm Tarihi, Ehl-i Beyt, Hz. Hüseyin, Kerbelâ, Yazid b. Muâviye.

Opposition Movement Of Ahlul Bayt/ Hussein B. Ali As Example

Abstract

The opposition movement of Hussein B. Ali has been interpreted by some critical approaches as a struggle for power or as a rebellious movement against the legitimate administration. However, the following questions remain unanswered; why Ali did not revolt against the other three caliphs with his two sons back in his time? Instead he accepted their rules and lived among them peacefully. While Hasan b. Ali waived his right to Muawiyah upon an agreement between them, why did Hussein choose a rebellious resistance against Yazid? The answer to these questions is revealed in the codes of the resistance method of Ahl al-Bayt. After mentioning the historical background of the rivalry between Umayyad and Hashemite tribes, we tried to explain what purpose did Hussein aim through his actions in Karbala? With this study, we will present the political thought of the Ahl al-Bayt to the reader beyond a trans-sectarian approach.

Keywords: Islamic History, Ahl al-Bayt, Hussein b. Ali, Karbala, Yazid b. Muawiyah.

Giriş

Arap toplumlarında bir kabîlenin askerî ve siyasî idareden sorumlu kişilerine verilen Ehl-i Beyt adı, İslâmiyet'in doğmasıyla birlikte Hz. Muhammed'in ailesi ve soyu için kullanılan bir kavram haline gelmiştir. Ehl-i Beyt'in mensup olduğu Hâşimoğlu ailesi, Kureyş kabîlesinin bir koludur. Kadim dönemlerden itibaren Mekke'nin siyasî idaresini ve liderliğini Mekke

fethedilene kadar Kureyş kabilesinin başka bir kolu olan Ümeyyeoğulları üstlenirken, Kâbe'yi ziyarete gelen hacılara hizmet görevi olan *rifâde*, *sidâne* ve *sikâye*¹ görevlerini ise cömertliği ile meşhur olan Hâşimoğulları icra etmiştir. Bu kutsal görevlerin neticesi olarak Hâşimoğullarının komşu bölgelerin hükümdarlarıyla ticarî ilişkilerini geliştirmeleri ve bundan ötürü büyük prestij kazanmaları Ümeyyeoğullarını kıskandırmış, Hâşimoğulları ile münâfereye (atışmaya) girmesine sebep olmuştur. Karşılıklı nesep ve şan-şeref hususunda övünme atışması olan bu münâferenin sonunda yenik düşen Ümeyyeoğullarının atışma şartı olan elli deve verme ve on yıl süre ile Mekke'yi terk ederek Şam'da ikâmet etme cezasının tarihte ilk defa Hâşimoğulları ile Ümeyyeoğulları arasındaki çekişmenin fitilini ateşlediği düşünülmektedir. Peygamberliğin de Hâşimoğullarından çıkması ve putperestliğin en büyük avantajı olan maddî nüfûz sisteminin İslâmiyet ile yıkılmaya yüz tutmasının ardından Ümeyyeoğulları, Hz. Peygamber'e ve Ehl-i Beyt'ine karşı mücadele veren aileler arasında başı çekenlerden olmuştur.²

Peygamberliğin Hâşimoğullarından Hz. Muhammed'e verilmesi ile birlikte, Ümeyyeoğullarının ekonomik ambargo, tâciz ve işkenceye kadar varan yıpratma hareketi şiddetini artırmış, bunun karşısında Hz. Muhammed ve Ehl-i Beyt'i Mekke'yi terk ederek Medîne'ye yerleşmek zorunda kalmıştır. Mekke'den Medîne'ye karşı yürütülen savaşta Ümeyyeoğullarının lideri Ebû Süfyân ve diğer Müşrikler Mekke'nin fethine kadar Müslüman olmamakta direnmiştir. Mekke'nin fethiyle yönetimin Hâşimoğullarına geçmesi Ümeyyeoğullarının elini zayıflattığı için Müslüman olmalarında en büyük etken olarak görülmüştür. Fetihle birlikte ya da Fetih'ten sonra Müslüman olanlara *Tulekâ*³ adı verilmiş, bu kişilerin Müslüman olmak için Mekke'nin fethini beklemelerinden dolayı imanlarının zayıf olduğu düşünülmüştür.⁴ Hz. Ömer bu zümrenin idareye ehil kişiler olmadığını savunmuştur.⁵

Hz. Muhammed'e Peygamberlik verilmesiyle birlikte Ehl-i Beyt'ine saygı ve sevgide kusur edilmemesi gerektiği bizzat Hz. Peygamber'in hadisleriyle sabit olmuş bir dinî vazifedir.⁶ Babasıyla birlikte Mekke fethinde Müslüman olduğu için Tulekâ'dan olan Muâviye, Hz. Ali'nin halifelğine kadar olan dönemde Şam valiliğini icrâ etmiştir.⁷ Hz. Ali'nin halife olarak seçilmesinin ardından Muâviye'nin ona karşı agresif tutumu, İslâm tarihinde ilk defa Ehl-i Beyt'e

¹*Rifâde*, Kureyş kabilesinin lideri Kusa'yın emri ile Kureyşlilerin mallarından bir miktarını hibe olarak çıkarmalarının ardından Kâbe'yi ziyarete gelen hacılara ücretsiz olarak yemek yapma görevidir. *Sidâne*, Kâbe'nin bakımı ve korunması görevidir. *Sikâye* ise Kâbe'yi ziyarete gelen hacılara zemzem kuyusundan su dağıtma görevidir. Detaylı bilgi için bkz. İzzeddin Ebu Hasan İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târîh*, (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2015), 2/10; Muhammed b. Cerîr Taberî, *Târîhü'l-ümmem ve'l-mülûk*, thk. Muhammed Ebü'l-Fazl İbrahim (Beyrut: Dârü Süveydân, 1967), 2/19.

²Mustafa Öz, "Ehl-i Beyt", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1994), 10/498; Casim Avcı, "Kureyş", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 26/442; İsmail Yiğit, "Ümeyye b. Abdüşems", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2012), 42/302; Faruk Ömer Fevzi, "Ehl-i Beyt Kavramı Üzerine", *ez-Zehrâ Dergisi* 2/9 (1995), 399.

³Arapça'da "Esâretten serbest bırakılan" anlamına gelen *Tulekâ*, Mekke'nin fethinde esir alınmaları gerekirken Hz. Muhammed'in kendilerine emân verdiği kişilere verilen isimdir. Azad olduklarını duyan bu Müşrikler Müslüman olmuşlardır. Detaylı bilgi için bkz. Abdullah Yıldız, "Tulekâ Sahâbiler ve Hadis Rivâyeti Olanlar", *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 13/20 (Aralık 2008), 74.

⁴Ebû Abdullah Muhammed b. İshak el-Fakîhî, *Ahbâr-u Mekke*, thk. Abdülmelik b. Abdullah, (Suudi Arabistan: Dârü'l-Ulûm, 1988), 3/74.

⁵Hz. Ömer her ne kadar Tulekâ'yı yönetimde ehil görmese de Muâviye'yi Şam valisi olarak atamıştır. Bkz. Ebû Abdullah Muhammed el-Haşimî İbn Saad, *Tabakât*, thk. Ali Muhammed Ömer (Kahire: Mektebetü Hancî, 1986), 11/399.

⁶Muhammed b. İsâ Tirmizî, *Sahihü's-süneni't-Tirmizî*, thk. Muhammed Nasiruddîn Albânî (Riyad: Mektebetü'l-Ma'ârif, 1998), Menâkıb, Hadis No: 3733, 3736, 3789, (5/541, 543, 564); Hasan Gümüšoğlu, "Ehl-i Sünnet ve İmâmiyye Şiâsının Ehl-i Beyt Kavramına Yükledikleri Anlamlar", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 18/2 (2014), 299-301.

⁷İrfan Aycan, "Muâviye b. Ebî Süfyân", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1994), 10/262.

karşı başlatılan büyük bir çatışmanın başgöstermesine neden olmuştur. Her ne kadar Hz. Ayşe'nin Hz. Ali'nin halifeliğine karşı başlattığı muhalefet hareketi (Cemel Vakası) Muâviye'nin hareketinden önce olsa da, Hz. Ayşe'nin bu eylemi çağlara yayılacak bir husumeti tetiklemediği gibi Hz. Ayşe, Hz. Ali ile çok kısa sürede sulh etmiştir. İlerleyen dönemde Muâviye'yi en çok tenkit edenlerin başında Hz. Ayşe'nin gelmesi, Muâviye'nin muhalefet hareketinin Hz. Ayşe'nin muhalefet hareketinden farklı kodlar taşıdığını ortaya koymaktadır.⁸ Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin dönemi ile devam eden Ümeyyeoğulları Hâşimoğulları rekabeti,⁹ Yezid'in cebri biat politikası ile Kerbelâ faciasına neden olmuştur.

Ehl-i Beyt önderleri tarih boyunca her dönemde barışçıl metod ve tutumları tercih etseler de kimi zaman hükümetler tarafından baskıya maruz kalarak şehit edilmişlerdir. Babası Hz. Ali gibi meşrû bir seçimle halife seçilen Hz. Hasan da bu tacize maruz kaldığı için liderlikten ferâgat edip haklarını Muâviye'ye devretse de, inzivaya çekildiği Medîne'de zehirleterek öldürülmüştür.¹⁰ Ehl-i Beyt içinde ilk defa Hz. Hüseyin bu taciz ve baskıya sessiz kalmamıştır. Onun bu başkaldırışı ve muhalif hareketi hakkında yüzlerce eser yazılmıştır.¹¹ Bu çalışmalarda, Hz. Hüseyin'in yönetimi ele geçirmek için başkaldırdığı ifade edilmiştir. Ancak, Hz. Hüseyin böylesine muhalif bir hareket içine girmesine rağmen, Hz. Hasan'ın anlaşma yaparak sessiz kalmayı tercih etmesi kafa karışıklığına neden olduğu gibi, bu ikisi arasındaki müşterek çizgi ortaya çıkarılamamıştır.¹²

Biz bu makalede önceki yapılan araştırmalarda cevaplanmayan şu sorulara açıklık getirmeye çalışacağız: Hz. Peygamber'in vefatının ardından, Hz. Ali, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'in ana hedefi lider olmak idiyse neden ilk üç halife döneminde bu liderlik haklarını aramak yerine bu halifelere biat etmiş, üçüncü halife Osman'ı ise hayatları pahasına korumaya almışlardır? Üç halife döneminde olmayan bu muhalefet, neden Muaviye döneminde başlamıştır? Hz. Hüseyin, Kerbelâ'ya savaşmaya gitti ise, neden kadınları ve bebekleri yanında götürmüştür? Onu, Mekke'de ailesiyle Hac farızasını yerine getirirken Hac'cını bozup yarıda bırakmasına mecbur eden durum ne olmuştur?

Bu soruların cevabı, Hz. Hüseyin üzerinden Ehl-i Beyt'in muhalefet hareketinin temel gayesini ortaya çıkaracaktır. Makalemizde öncelikle Kerbelâ vakasının şartlarını oluşturan hâdiseye kısaca değineceğiz. Daha sonra Hz. Hüseyin'in neden babası ya da abisi gibi sessiz kalmak yerine muhalif bir hareket başlattığına değineceğiz.

1.Kerbelâ Vakasına Götüren Nedenler

Hz. Muhammed'in vefatının ardından yapılan liderlik seçimleri her dönemde farklılık göstermiş, belirlenmiş bir yönetim sistemi olmadığından ötürü dört halifenin seçimi birbirinden ayrılarak devlet başkanı tesbiti hususu Müslümanlara bırakılmıştır. Hz. Peygamber'den sonra

⁸Ahmed b. Muhammed b. Abdurabbih Endelusî, *el-İkdu'l-ferîd*, thk. Mufid Kamîha (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1983), 1/70; İbn Saad, *Tabakât*, 8/74-76; Ebu'l-Hasan Ahmed b. Yahya Belâzûrî, *Ensâbü'l-eşrâf*, thk. Suheyl Zekkâr (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1996), 4/101; Taberî, *Târîhü'l-ümem ve'l-mülûk*, 5/278.

⁹ Belâzûrî, *Ensâbü'l-eşrâf*, 1/68; Takiyyüddîn Ahmed b. Ali Makrîzî, *Kitâbü'n-nizâ' ve't-tehâsum fî mâ beyne benî Ümeyye ve benî Hâşim*, thk. Huseyn Munis, (Kahire: Dâru'l-Ulûm, 1988), 41.

¹⁰Şemseddin Ebû Abdullah Muhammed Zehebî, *Siyerü a'lâmi'n-nübelâ*, thk. Hassan Abdülmennân (Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 1982),4/344; İzzeddin Ali b. Ebi'l-Kerem İbnü'l-Esîr, *Esedü'l-gâbe fî ma'rifeti's-Sahâbe* (Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Âlemî, 2012), 2/13.

¹¹ Ebu'l-Mueyyed el-Harezmi, *Maktelü'l-Huseyn*, thk. Muhammed es-Semâvî, 2 Cilt, (Dâru Envâru'l-Hudâ, 1990); Abbas Mahmud el-Akkâd, *Huseyn b. Ali*, (Mısır: Dâru'l-Yekîn, 2015); Süleyman b. Ahmed Taberânî, *Maktelü'l-Huseyn*, thk. Muhammed Şucâ', (Kuveyt, Dâru'l-Evrâd, 1992).

¹²Ebû Muhammed Hasan b. Musa Nevbahtî, *Firakü's-Şî'a*, thk. Muhammed Sadık Ali (Necf: Bahru'l-'Ulûm, 1936), 25

dört halîfenin seçim yöntemleri birbirine benzemese de, hepsinde Şûra metodu uygulanmıştır.¹³ Makalemiz açısından önemli olan husus, Hz. Ali'nin kendisinden önceki halîfeler dönemindeki seçimlere karşı gelmediği, bu dönemlerde halîfelerin bazen danışmanları, bazen de ordu komutanları olmasıdır. “*Vezir (danışman) olmam, Emir (lider) olmamdan daha hayırlıdır*” cümlesi,¹⁴ Hz. Ali'nin iktidar peşinde olmadığını ortaya koymaktadır.

Hz. Osman'ın diğer halîfeler dönemindeki Şura kurulunu marjinalleşmiş olan Tulekâ'nın “*Aile Meclisi*” haline getirmesi,¹⁵ devletin bütün idarî kademelerine büyük sahâbeleri azlederek liyâkatleri tartışmalı olan akrabalarını getirmesi, folklorik lokal kültürün ürünü olan kabilecilik geleneğinin izlerini taşıması hasebiyle hoşnutsuzluğa neden olmuştur.¹⁶ Bu kişilerin zamanla yolsuzluklara da karışması¹⁷ büyük sahâbelerin tepkisini çekmiştir.¹⁸ Bu sahâbelerin başında Ebû Zerr gelmektedir. Ümeyyeoğullarının kadrolaşarak ve zenginleşerek gayri İslâmî hayat sürmelerini¹⁹ eleştirerek hilâfetin dünyevileştirildiğini savunduğu için Medîne dışına gönderilmiştir.²⁰

Hz. Osman'a karşı başlatılan isyan hareketlerini bastırmak için Hz. Ali iki oğluyla birlikte azamî çaba sarf etmiş,²¹ Hz. Hasan bu çatışmalarda ciddi yaralar almıştır.²² Ancak yine de şehit edilmesine engel olamamıştır. İslam tarihinde ilk defa bir halife halk tarafından öldürülmüştür. Hz. Osman'ın ardından Muhâcir, Ensar ve büyük sahâbelerin ortaklaşa aldıkları kararla Hz. Ali halife tayin edilmiştir. Görevi devralır almaz Hz. Osman'ın atadığı ve halkın memnun kalmadığı valileri azletmiştir.²³ Muâviye, Hz. Osman'ın ölümünden Hz. Ali'yi sorumlu tutarak²⁴ meşrû olan hükümete biat etmemiş,²⁵ bunun hesabını sormak için hazırlıklar yapmaya başlamıştır.²⁶ Her ne kadar Muâviye'nin bu kalkışmasının Hz. Osman'ın katillerini bulması için olduğu düşünülse

¹³Casim Avcı, “Hilâfet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1998), 17/540; Muhammed Hamidullah, *İslâm'a Giriş*, çev. Cemal Aydın (Ankara: TDV Yayınları, 1999), 175; Muhammed Hamidullah, *Sorunlar, Sorunlar ve Cevaplar*, çev. Zahit Aksu (İstanbul: Beyan Yayınları, 2015), 115; Muhammed Hamidullah, *İslam Müesseselerine Giriş*, çev. İhsan Süreyya Sırma (İstanbul: Beyan Yayınları, 2016), 87-90.

¹⁴Muhammed b. Cerîr Taberî, *Târîhü'l-ümem ve'l-mülûk*, nşr. Muhammed Ebu'l-Fazl İbrahim (Beyrut: Dârü Süveydân, 1967), 4/427; İbn Ebi'l-Hadîd, *Şerhü nehci'l-belâgat*, thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim (Mısır: Dârü İhyâe'l-Kütübî'l-'Arabiyye, 1959), 7/34.

¹⁵Adem Apak, “Hz. Osman'ın Halifeliği Döneminde Meydana Gelen Siyasi Problemler ve Sebepleri Üzerine Bazı Değerlendirmeler”, *Usul İslâm Araştırmaları* 4/4 (2005), 160.

¹⁶Hüsnü Ezber Bodur, “Kabilecilik Olgusunun Sosyo-Ekonomik Temelde Dinî Söylem İhtiyacı Ve Kerbelâ Vakası”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kerbelâ Sempozyumu Bildirileri* (Sivas: Asitan Yayıncılık, 2020), 3/181.

¹⁷İbnu'l-Esr, *el-Kâmil fi't-târîh* (Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1965), 3/43; Yakûbî, *Târîhü'l-Yâ'kûbî*, nşr. Halil Mansur (Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1971), 2/163.

¹⁸Muhammed b. Cerîr Taberî, *Târîhü'l-ümem ve'l-mülûk*, 4/356; Ebu Zeyd Ömer en-Nümeyrî İbn Şebbe, *Târîhu'l-Medîneti'l-Münevvere*, thk. Fehim Muhammed Şeltût (Beyrut: Dârü'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1979), 4/1206.

¹⁹İbn Kuteybe, *el-İmâme ve's-siyâse*, 1/154.

²⁰Abdullah Aydın, “Ebû Zerr el-Gıfârî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1994), 10/267.

²¹Ethem Ruhi Fıçlalı, “Ali”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1989), 2/371.

²²Taberî, *Târîhü'l-ümem ve'l-mülûk*, 4/350, 385.

²³İbnu'l-Esr, *el-Kâmil fi't-târîh*, 3/102, 192.

²⁴Ahmet Akbulut, *Sahabe Devri Siyasi Hareketlerin Kelâmî Problemlere Etkileri* (İstanbul: Berleşik Yayıncılık, 1992), 207.

²⁵el-Melikü'l-Müeyyed İmâdüddin Ebü'l-Fidâ, *el-Muhtasar fi ahbâri'l-beşer* (Beyrut: Dârü's-selâm, 1997), 1/258.

²⁶Adnan Demircan, *Ali-Muâviye Kavgası* (İstanbul: Beyan Yayınları, 2017), 53; Abdullah Namlı, “Yezid'e Lânet Edilmesi Meselesi”, *Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 14/1 (2019), 10.

de,²⁷ katillerin bulunması için heyetler oluşturmak yerine kılıç ile bunu halletmek istemesi kendisini haksız pozisyona düşürmüştür.²⁸

Muâviye'nin bu tutumu, İslâm tarihinde ilk defa halkı seçilmiş bir halifeye karşı ayaklandırmaya ve meşrûiyetinin tartışmaya açılmasına neden olarak²⁹ İslâmî maslahatı pragmatist bir yaklaşıma kurban vermesine neden olmuştur. Muâviye'nin yöneticilik için izlediği yol, tüm davranışların ve sosyal düzenlemelerin kişisel çıkara dayalı olarak meydana geldiğini savunan Karl Marks'ın "çatışmacı din teorisi" formülasyonuna örnek teşkil etmektedir.³⁰ Sıffin savaşında mızraklara Kur'ânları taktırarak din dahil her türlü araçtan yararlandığını ortaya koymuş, sadece kendisinin hakîkati temsil ettiği yönündeki partikülaristik anlayışı ilk defa İslâm tarihinde sergileyen kişi olmuştur.³¹

Hiz. Ali kendisine yönelik isyanları bastırmakta muvaffak olamamış, hilâfeti devralmasından beş yıl sonra camide namaz kılarken şehit edilmiştir.³² Hiz. Ali yaralıyken yanına gelerek oğlu Hiz. Hasan'ı halife olarak seçme taleplerine "Bunu size ne emrederim, ne de yasaklarım" diyerek tercihi Şûrâ heyetine bırakmıştır.³³ Her ne kadar Hiz. Hasan çoğunluğun biatını alarak halife ilan edilse de, Muâviye onun hilâfetine de tanımayarak ona karşı savaş hazırlıklarına başlamıştır.³⁴

Muâviye, Hiz. Hasan'a halîfelikten vazgeçmesi karşılığında Irak'ın beytülmalına ilaveten istediği bölgenin de haracını ona devredeceğini taahhüt etmesine rağmen bunu reddeden Hiz. Hasan, halîfeliği çoğunluğun oyuyla aldığını belirten yazışmalar yapmıştır. Bu yazışmalarda dikkati çeken husus, Hiz. Hasan'ın Muâviye'nin İslâmî duruşunu sorgulamasıdır. Bu keskin duruşu, kendisini destekleyenler geri çekilip yalnız kalınca kırılmış, Muâviye'ye hilâfet hakkını bir takım şartlar karşılığında devredeceğini iletmıştır. Bu şartların ilk maddesi, hükümet yönetiminde Allah'ın Kitab'ı ve Resûlullah'ın Sünnet'ine göre hareket etmesi ve Muâviye'den sonra hilâfetin Şûrâ ile olması hususudur.³⁵ Muâviye bu şartları ilk başta kabul etse de, hemen ardından bunu ihlâl eden bir takım adımlar atmıştır. Buna rağmen Hiz. Hasan bunun için yeniden ayaklanmamış ve bunu yeni bir çekişme sebebi olarak kullanmamıştır.³⁶

²⁷Osman b. Muhammed Hamîs, *Sahabenin Yüzyüze Kaldığı Olaylar ve Fitnenin Tarihi*, çev. Nuri Görgülü (İstanbul: Burhan Yayıncılık, 2007), 128.

²⁸Abdülaziz b. Ahmed b. Hamid, *Muâviye b. Ebî Süfyan Müdâfâsı*, çev. Necmi Sarı (İstanbul: Burhan Yayıncılık, 2010), 182; İrfan Aycan-Mahfuz Söylemez, *İdeolojik Tarih Okumaları* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 1998), 96.

²⁹Melek Gömbeyaz, "Muâviye b. Ebî Süfyan'ın Muhâliflerini Bertaraf Etme Yöntemleri", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 19/1 (2020), 301, 308.

³⁰Çatışma kuramı, farklılaşan amaç ve isteklerin karşıtlıklar içinde mücadele etmesini ifade eden ve Karl Marks'ın sosyal felsefesine ve sınıflar arası çatışmanın kaçınılmaz olduğuna değinen kuramına dayanmaktadır. Bkz. Karl Marks and Fredric Engels, *The Communist Manifesto*, (Penguin Books, 1967) s. 79; Karl Marks, "Preface to a Contribution to the Critique of Political Economy", *Karl Marks and Fredric Engels-Selected Works*, V.I. (London, Lawrence and Wishart, 1962), 362-363. Çatışmacı din teorisi, Marks'ın sosyal düzenlemelerin kişisel çıkara dayalı olarak geliştiğini ifade eden ve toplumsal örgütlenmelerde çatışmanın var olması gerektiğini belirten bu formülasyonuna istinaden geliştirilmiştir. Bu teori bağlamında din, zamanla toplumsal bir işlev olarak düşünce ve davranışları meşrulaştırma kaynağı olarak kimi zaman hükümetler kimi zaman da muhalif guruplar tarafından kullanılarak, tarafların kendi üstünlüklerini belirlemede bir araç haline dönüştürülmüştür. Böylelikle; siyasi, askeri ya da iktisadi kararlar bağlamında din, toplumları yönlendirmede ve dayanak bulmasını sağlamada kişilere meşruiyet kazandırmıştır. Bkz. Halil Aydınalp, "Sosyal Çatışma ve Din", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 19/2, (2010), 190.

³¹Bodur, "Kabilecilik Olgusunun Sosyo-Ekonomik Temelde Dinî Söylem İhtiyacı Ve Kerbelâ Vakası", 183-185.

³²Ebu'l-Abbas Muhammed b. Yezid Müberred, *el-Kâmil*, nşr. Ahmed ed-Dâlî (Kahire: Dârü'n-Nahda, 1986), 3/1232.

³³Taberî, *Târîhü'l-ümem ve'l-mülük*, 5/146.

³⁴Zekai Konrapa, *Peygamber'imiz, İslâm Dini ve Aşere-i Mübeşşere* (İstanbul: Fatih Yayınevi, 1968), 510.

³⁵Ebü'l-Hasan Ahmed b. Yahya Belâzürî, *Ensâbü'l-eshraf*, nşr. Suheyl Zekkâr (Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1996), 5/236; Mutahhar b. Tâhir Makdîsî, *el-Bed'ü ve't-târih*, 5/236.

³⁶Fığlalı, "Hasan", 282.

Anlaşma maddeleri incelendiğinde, Muâviye'den hutbelerde Hz. Ali'ye lânet okumayı durdurması şartının da yer alması dikkat çekicidir.³⁷ Bu şartı kabul etmesine rağmen, Muâviye'nin minberlerden Hz. Ali'ye lânet okutturmaya devam etmesi³⁸ ve buna karşı gelen âlimlerin öldürtülmesi,³⁹ Hz. Ali'ye ve Hz. Hasan'a karşı verdiği savaşın kişisel bir savaş olduğu zannına neden olmuştur. Siyaset-ahlâk ilişkisi perspektifinden yola çıkarak Muâviye'nin tek taraflı anlaşmayı feshetmesi değerlendirildiğinde, Machiavelli'nin "*Amaca giden her yol mubahtır*" ve "*Liderin sözünü yerine getirmesi gereken ortam değişmiş veya verdiği söz aleyhine dönmüşse o sözü tutmamalıdır*" teorisini⁴⁰ İslâm siyasetinde ilk defa uygulayan kişi olduğu ortaya çıkmaktadır. Lammens, Muâviye'nin iktidarının "emri vâki" olduğunu ve iktidar olma yolunda pragmatist davranarak her yolu mübah gördüğünü dile getirmiştir.⁴¹

Bazı âlimlere göre Hz. Hasan'ın hilâfet hakkından feragat etmesi, Ümeyyeoğullarının yönetimini insanların yaşayarak tecrübe etmesine neden olmuştur. Nitekim, Muâviye döneminde ilk defa toplum devlet baskısı ile tanışmıştır.⁴² Ölmeden önce oğlunu veliaht tayin etmesi de⁴³ hoşnutsuzlukları daha da derinleştirmiştir. Muâviye'nin ölümünün ardından Yezid'in biat talebine Hz. Hüseyin silah kaldırarak karşı koymamış ancak biat etmeyerek de razı olmadığını ifade etmeye çalışmıştır. Bu çekimser tutuma karşı Yezid'in ısrarcı tutumu ve Hz. Hüseyin'in peşine adamlarını takarak ölüm tâcizinde bulunması, Hac mevsimi de yaklaştığı için Hz. Hüseyin'in Medîne'yi terk ederek Mekke'ye gitmesine neden olmuştur.⁴⁴ Mekke'ye gidişini, "*Savaşı engellemek ve ümmeti birbirine kırdırmamak*" olarak gerekçelendiren Hz. Hüseyin'in bu tutumu elinden geldiğince çatışmadan kaçındığını ortaya koymaktadır.⁴⁵

2.Yüzleşme

Hz. Hüseyin'in Muâviye'nin Kostantiniyye'ye gönderdiği orduda bulunduğu rivayet edilmesi,⁴⁶ onun Ümeyyeoğulları iktidarı ile ilk başlarda bir sorununun olmadığını ortaya koyan önemli bir bulgudur. Hz. Hüseyin, Hz. Hasan'ın şehadetinin ardından hilâfet için bir çaba göstermemiş ve kendisine biat için haber gönderenlerin de talebini reddetmiştir. Halkın bu isteğinden haberi olan Muâviye Hz. Hüseyin'i uyardığında Hz. Hüseyin zaten niyetinin bu olmadığını ona bildirmiştir. Muâviye bu tutumundan ötürü ona memnuniyetini göstermiş, bu hususta karşılıklı bir sürtüşme gerçekleşmemiştir. Ancak, Hz. Hüseyin her ne kadar hilâfette talepkâr olmasa da Muâviye'nin hilâfeti boyunca doğru bulmadığı icraatlarını eleştirmiştir.⁴⁷

³⁷İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târîh*, 3/405.

³⁸Belâzûrî, *Ensâbü'l-eşraf*, 13/5720; Ebû Abdullah Muhammed İbn Saad, *Tabakât*, nşr. Ali Muhammed Ömer (Kahire: Mektebetü Hancî, 1986), 6/152; Zehebî, *Siyerü a'lâmî'n-nübelâ*, 2/198; Ebu'l-Kâsım Ali b. Hasan İbn Asâkir, *Târîhü Dimeşk*, nşr. Ali Şîrî (Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1995), 57/244; Ebû Câfer Muhammed b. Ali Sadûk, *el-Emâlî* (Kum: Müessesetü'l-Bî'se, 1970), 229.

³⁹Taberî, *Târîhü'l-ümem ve'l-mülûk*, 5/257; İzzeddin Ali b. Ebi'l-Kerem İbnü'l-Esîr, *Esedü'l-gâbe fi ma'rifeti's-Sahâbe* (Beyrut: Dârü'l-Kitâbî'l-Âlemî, 2012), 465.

⁴⁰N. Machiavelli, *Prens* (İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2009), 67.

⁴¹H. Lammens, "Muâviye b. Ebî Süfyân", *Millî Eğitim Bakanlığı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: MEB Yayınları, 1979), 8/439.

⁴²Bu cümleyi Hayrattin Karaman, Vecdi Akyüz'ün kitabına yazdığı mukaddimede kaleme almıştır. Detaylı bilgi için bkz. Vecdi Akyüz, *Hilâfetin Saltanata Dönüşmesi* (İstanbul: Dergâh Yayınları, 1991), 5-6.

⁴³Belâzûrî, *Ensâbü'l-eşraf*, 1/100.

⁴⁴Taberî, *Târîhü'l-ümem ve'l-mülûk*, 2/218, 370-77.

⁴⁵Ahmed el-Kûfî İbn A'sem, *Kitâbü'l-fütûh*, nşr. Ali Şîrî (Beyrut: el-Edvâ li't-Tibâ'ati, 1991), 3/23; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*. 8/496.

⁴⁶İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*. 8/497.

⁴⁷Ethem Ruhi Fiğlalı, "Hüseyin", 518.

Bu eleştirilerin oğlu Yezid döneminde de devam edeceğini tahmin eden Muâviye ölmeden önce oğlu Yezid'e Hz. Hüseyin'den endişe duyduğunu dile getirmiş,⁴⁸ biat için onu asla zorlamaması gerektiğini vasiyet etmiştir.⁴⁹ Ancak Yezid, Muâviye döneminde bile babasının Hz. Hasan ve Hüseyin'e siyasi de olsa toleranslı davranmasına katlanamayarak onun kararlarını her zaman sorgulamıştır.⁵⁰ Her ne kadar Muâviye, oğlu Yezid'in sert tutumlarını dizginlemek için çaba gösterse de, ölmeden önce onu veliaht olarak ataması, siyasette süregelen dengelerin yerinden oynamasına neden olarak büyük facialara neden olmuştur.⁵¹

Bunu kabul etmenin gayri İslâmî bir sistemi de kabul etmek olduğunu savunan bazı sahâbeler Yezid'e biat etmemekte direnç göstermişlerdir. Yezid'in daha sonraki hayatı incelendiğinde tarihçiler tarafından gayri İslâmî bir hayat yaşadığı ve Firavun'dan bile daha zalim olduğunun dile getirilmesi,⁵² büyük sahâbelerin ona biat hususundaki isteksizliklerini gerekçelendirmektedir. Yezid, sahâbeler tarafından namaz kılmayan, içki içen, dansöz oynatan, haydut ve hırsızlarla düşüp kalkan ve gayri İslâmî bir hayat süren kişi olarak tanımlanmıştır.⁵³ Buna nazaran, Hz. Hüseyin Muâviye tarafından dahi "onun hakkında hiçbir kusur bulamam" dediği kişi⁵⁴ olarak bu rekabette açık arayla üstün gelebilecek bir kimliğe sahip olmuştur.

Hz. Hüseyin'in prestijli geçmişi, yaşça büyük olması ve büyük sahâbelerin onu desteklemesi Yezid'in onu kendisine büyük bir rakip olarak görmesine açıklık getirmektedir. Onun ortadan kaldırılmasının meşruiyet sorununu bitirmeyeceğini anlayan Yezid, Kerbelâ katliamının ardından kendisine biat hususunda isteksiz olan sahâbelerin üstüne Medîne'ye ve Mekke'ye ordularını göndererek Ensar ve Muhâcir'den binlerce büyük sahâbiyi öldürtmüş, eşlerine tecavüz ettirmiş, Kâbe'yi mancınkla yıkmıştır.⁵⁵ Öyle ki, bir rivayete göre Bedir gazvesine katılan sahâbelerin tamamının şehit olduğu,⁵⁶ bir rivayete göre de Hudeybiye ashabından kimsenin kalmadığı aktarılmıştır.⁵⁷ Medîne şehri üç gün boyunca talan edilmiş, sahâbe kadınlarına ve genç kızlara günlerce tecavüz edilmiştir. Bu tecavülden yüzlerce çocuk doğmuş, bunlara "Evlâdü'l-Harre" adı koyulmuştur.⁵⁸

Oğlu Yezid'in tarihe damgasını vuracak olan serî katliamlarını Muâviye'nin önceden kestirmesi mümkün olmasa da, oğlunun herkes tarafından bilinen kötü ününe karşılık ve büyük sahâbelerin de buna şiddetle karşı çıkmasına rağmen, onu veliaht tayin etmesi ortaya çıkan

⁴⁸Ebü Hanife Ahmed b. Davut Dineverî, *el-Ahbârü't-tivâl*, nşr. Muhammed Said (Kahire: Matba'atü's-Sa'ade, 1912), 224-230.

⁴⁹İbn Saad, *Tabakât*, 6/423; İsmail b. Ömer İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, 8/123.

⁵⁰Ebu'l-Kâsım Ali b. Hasan İbn Asâkir, *Târîhü Dimesk*, 14/206.

⁵¹Fığlalı, "Hüseyin", 519.

⁵²Ebu'l-Hasan Ali b. Hüseyin Mesûdî, *Mürûcü'z-Zeheb*, nşr. Kekal Hasan Merî (Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye, 2005), 3/68.

⁵³Belâzûrî, *Ensâbü'l-eşraf*, 5/337-338; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târîh*, 4/103; Taberî, *Târîhü'l-ümmem ve'l-mülûk*, 4/380; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye* 8/237.

⁵⁴Belâzûrî, *Ensâbü'l-eşraf*, 3/367.

⁵⁵Taberî, *Târîhü'l-ümmem ve'l-mülûk*, 5/491; Belâzûrî, *Ensâbü'l-eşraf*, 4/37.

⁵⁶Ebü Muhammed Abdullah b. Müslim İbn Kuteybe, *el-İmâme ve's-siyâse* (Beyrut: Mektebetü'd-Dâr, 1967), 1/85.

⁵⁷Buhârî'nin kaydettiği bir rivayete göre Müslümanlar arasındaki ilk fitne Hz. Osman öldürüldüğü zaman vuku bulmuş ve bu fitne Bedir ashabından herkesin ölmesine neden olmuştur. Daha sonra ikinci fitne olan Harre vakası meydana gelmiş ve bu fitne Hudeybiye ashasından da herkesin ölmesine neden olmuştur. Üçüncü fitne ise (râvi bunun hangi olay olduğunu belirtmemiştir) insanlarda kuvvet ve akıl kalmamıştır. Bkz. Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *Sahîhu'l-Buhârî*, thk. Hasan Adevi Hamzâvî, "Megazi", Hadis No: 3745, (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1999), 7/379; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târîh*, (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1965), 4/118.

⁵⁸Ebü'l-Abbas Şihâbüddin İbn Hacer, *es-Sevâikü'l-mührika 'alâ ehli'r-rafdi ve'd-dalâli ve'z-zindika* (İstanbul: Hakikat Kitabevi, 2013), 316; Şihâbüddin Ebü Abdullah Yakut Hamevî, *Mü'cemü'l-büldân* (Beyrut: Dâru Sâdir, 1977), 2/249; Mustafa Sabri Küçükbaşçı, "Harre Savaşı", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1997), 16/246.

olayların fitilini ateşlemekte yeterli olmuştur.⁵⁹ Kendisini kabul ettirmekte zorlanacağını tahmin eden Yezid, Muâviye'nin ölümünü halktan gizlemiş ve meşruiyetini hızlandırmak için Medîne valisi Velid b. Utbe'yi Hz. Hüseyin ve arkadaşlarının biatlarını alması için göndermiştir. Hz. Hüseyin'in verdiği cevap, "Benim gibi bir adam gizlice biat etmez; zaten sen de halk katında açıkça yapmadığım bir biata razı olmazsın" yönünde olmuştur. Ancak rahat bırakılmayacağını anladığı için ailesini de alarak kan dökülmesinin yasak olduğu Mekke'ye gitmiştir. Onun biat vermediği haberini alan Kûfeliler, Hz. Hüseyin'e biat etmek istediklerini bildiren binlerce mektup göndermişlerdir.⁶⁰ Bunun üzerine Hz. Hüseyin durumu yerinde öğrenmesi için amcaoğlu Müslim b. Akîl'i Kûfe'ye gönderse de, bunu haber alan Yezid onu ve oğullarını öldürtmüştür.⁶¹

Yezid'in baskısından uzaklaşmak ve Hac farızasını yerine getirmek için gittiği Mekke'de Hz. Hüseyin bir yandan da neden biat etmediğini insanlara anlatmak için büyük bir fırsat yakalamıştır. Diğer yandan, halkın oylarına yönelik sorumluluğunun bilincinde olan Hz. Hüseyin, Kûfe'den gelecek haberle kararını vermek için beklemiştir. Bu bekleyiş esnasında, her ne kadar Mekke'de oluşturduğu lobi kendisine destek verdiğini dile getirse de, bunun için somut bir adım atılmamıştır. Mekke'de Muhâcîr ve Ensar'ın yanı sıra Hac'ca gelen Müslümanlarla kendi aleyhine lobi oluşturulduğunu duyan Yezid, Hz. Hüseyin'e gönderilmek üzere ordu hazırlığına başlamıştır. Bu hazırlığın haberini alan Hz. Hüseyin, Mekke'de büyük bir katliam olmasını engellemek için Kûfe'den gelecek olan haberi beklemeden Hac farızasını da yarıda bırakarak Mekke'yi acilen terk etmek zorunda kalmıştır.⁶²

Şair Ferezdak, onun aceleyle ihramdan çıkarak Mekke'yi terk ettiğini görünce ona neden Hac'cını bozduğunu sormuş, o da "Mekke'den çıkmazsam, Mekke'ye gelerek beni öldürecekler" demiş, Harem-i Şerif'in kutsiyetinin çiğnenmesinden büyük endişe duyduğunu, "Yahudilerin cumartesi günü yaşadığını çiğnemesi gibi"⁶³ Ümeyyeoğulları da haram bölgenin yaşadığını çiğneyecekler" sözleriyle ifade etmiştir.⁶⁴ Hac bitmeden ihramdan çıkmak gibi kefâreti olan bir yasağı⁶⁵ gerçekleştiren Hz. Hüseyin'i buna zorlayan en önemli etkenin ölüm korkusu olmadığı düşünülmektedir. Zira, "Mekke'nin bir adım dışında öldürülmek, Mekke'nin içinde öldürülmekten bana daha hayırlıdır" dediği rivayet edilmiştir.⁶⁶

⁵⁹İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târîh*, 3/509; İbn Kuteybe, *el-İmâme ve's-siyâse*, 1/154; Tabatabâî, *Fâci'atü't-Taf*, 122.

⁶⁰Dineverî, *el-Ahbârü't-tivâl*, 229; Taberî, *Târîhü'l-ümmem ve'l-mülûk*, 2/234; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târîh*, 4/20; 1971, Yakûbî, *Târîhü'l-Yâ'kûbî*, 2/242; Ebu'l-Fidâ İsmail b. Ömer el-Kırşî, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, thk. Ali Şirî). 15 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâe't-Türâsî'l-Arabî, 1998), 8/495.

⁶¹Ebu Cafer Muhammed b. Ali Sadûk, *el-Hidâye fi usûli'l-furû'*, (Kum: Muessesetü'l-İmam Mehdi, 1998), 83. Taberî ve Belâzûrî'nin kaynaklarında bu isimler açıkça verilmezken, aynı günlerde Yezid'in Kerbelâ şehitlerinin kesik başlarını gezdirdiği rivayet edilmiştir. Bkz. Taberî, *Târîhü'l-ümmem ve'l-mülûk*, 5/393; Belâzûrî, *Ensâbü'l-eşrâf*, 3/226).

⁶²Mahafzah, "Hz. Hüseyin'in Başkaldırışı ve Kerbelâ Trdajedi", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kerbelâ Sempozyumu* (Sivas: Asitan Yayınları, 2010), 3/ 148.

⁶³"İçinizden cumartesi günü hakkındaki hükmü çiğneyenleri elbette bilirsiniz. Bu yüzden onlara, 'Aşağılık maymunlar olun' demiştik" (el-Bakara 2/65) ayetinde belirtildiği üzere, Yahudiler cumartesi gününde avlanmanın yasak olduğunu bile bile bu günahı işledikleri için helak edilmişlerdir.

⁶⁴Taberî, *Târîhü'l-ümmem ve'l-mülûk*, 4/289-290; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, 8/180; Ebü'l-Kâsım Süleyman b. Ahmed Taberânî, *el-Mü'cemü'l-kebîr* (Irak: Mektebetü'l-'Ulûm, 1983), 3/119; Tabatabâî, *Fâci'atu't-Taf*, 39, 124.

⁶⁵Bütün mezheplerde "Hac ve Umre'yi Allah için tamamlıyoruz" (Bakara Suresi/196) ayeti mucibince, başlanılan Hac ve Umre'nin tamamlanması gerektiği ve yarıda bırakıldığı takdirde ihlâl sebebiyle koyun veya keçi kurban edilmesi gerektiği ve kazâsının vacip olduğu geçmektedir. Bkz. Ahmed b. Muhammed et-Tahâvî, *Muhtasar-u ihtilâfî'l-Ulemâ'*, (Beyrut. Dâru'l-Beşâiru'l-İslâmiyye, 1996), 1/311; Salim Ögüt, "İhram", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yayınları, 2000), 21/542.

⁶⁶İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târîh*, 4/38; Taberî, *Târîhü'l-ümmem ve'l-mülûk*, 4/289-290; İbn A'sem, *Kitâbü'l-futûh*, 6/169.

Mekke'den Kûfe'ye 9 Eylül 680 tarihinde yola çıkarken, ailesi, akrabası ve bir takım ashâbı onu yalnız bırakmayarak onunla birlikte yola çıkmışlardır. Abdullah b. Abbas onu menetmeye çalışarak Kûfe yerine Yemen'e gitmesini önermiştir.⁶⁷ Abdullah b. Zübeyr, Abdullah b. Cafer, Abdullah b. Ömer ve Ömer b. Abdurrahman b. Haris gibi ileri gelen sahâbeler Kûfe'ye gitmesinin sakıncalı olacağını ona anlatmaya çalışsalar da, Yezid'in kendisine doğru geldiğini bilen Hz. Hüseyin, bu karşılaşmadan kaçınmanın mümkün olmadığını iletmiştir.⁶⁸ Yolda Müslim b. Akil'in ve Hani b. Urve'nin öldürüldüğü haberi kendisine gelince yanındaki ashabına geri dönmeleri için hala bir fırsatlarının olduğunu iletmiş, bazı ashabı geri dönerken, ailesi ve akrabası yanında kalmak istemiştir.⁶⁹

Kûfe'ye yaklaştığında Yezid'in ordusu onun önünü keserek onu Kerbelâ'ya yönelmeye mecbur bırakarak etrafını kuşatmıştır.⁷⁰ Onlara Kûfe halkının kendisini çağırdığını ve bunun için Kûfe'ye geldiğini ifade ederek savaşmak niyetinde olmadığını ifade etse de, Yezid'e biat etmeden geri dönmeyişinin cebren engellendiği kendisine bildirilmiştir. Diğer yandan, Hz. Hüseyin'e biat edeceklerini haber vermelerine rağmen Kûfe halkının onu yalnız bırakması,⁷¹ çıkan hadiselerin bir parçası ve sorumlusu olmalarına neden olmuştur. Kimi tarihçilere göre Kûfe halkının Hz. Hüseyin'e karşı hissettikleri, dinî bağlılıktan öte, yaşadıkları ekonomik sıkıntılar yüzündendir. Zira bu çağrılarına icabet eden Hz. Hüseyin yolda iken, Yezid'in de Kûfe halkına yüklü maddi yardımlarda bulunduğu rivayet edilmiştir. Bu hususun, Hz. Hüseyin'i terk etmelerine neden olduğu ve ekonomik kaygılarının ağır basarak, Yezid'e biat etmelerine neden olduğu düşünülmüştür. Psiko-sosyolojik açıdan toplumların sosyo-ekonomik geleceklerine göre bir anlayışı ve yönelişi benimseyebilmeleri olağan bir tutum olarak görülmüştür.⁷²

Zalimlerle anlaşma yapmak yerine şehâdeti tercih ettiğini ve bu muhalefetinin bir seçim olduğunu ifade eden Hz. Hüseyin'in⁷³ bu tutumu, kimi tarihçilere göre iyiliği emredip kötülükten vazgeçirmeye çalışma yönündeki faaliyetler için kullanılan dinî, ahlakî ve hukukî bir usul olan *Emir bi'l-Maruf ve'n-Nehiy ani'l-Münker* sorumluluğunu icra etmektir. Muhtemel bir ölüme gittiğini bilmesine rağmen bu sorumluluğu yerine getirmek istemesi, "İçinizden hayra

⁶⁷Kufe halkının güvenilir olmadığını, Hz. Ali'yi ve Hz. Hasan'ı nasıl yalnız bıraktırsa onu da yalnız bırakacaklarını akrabası da ona iletmiştir. Hz. Hüseyin'in bunu bilerek yola çıkması, kendisini tehlikeye atmasından ziyade, kendisine doğru yola çıkmış bir orduyu Mekke'nin dışında karşılamak istediği içindir. İstisnaları ile ilgili detaylı bilgi için bkz. İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, 8/183; İbn 'Asâkir, *Târîhü Dimesşk*,14/216; İbn A'sem, *Kitâbü'l-fütûh*, 5/79; Mekkî, *Maktelü'l-Hüseyin*, 1/226.

⁶⁸Fığlalı, "Hüseyin", 518; İbnü'l-Esîr, *Esedü'l-gâbe fi ma'rifeti's-Sahâbe*, 2/21.

⁶⁹Lût b. Yahya b. Saîd Ebû Mihnef, *Maktelü'l-Hüseyin*, 54, 69.

⁷⁰Taberî, *Târîhü'l-ümem ve'l-mülûk*, 5/408.

⁷¹Her ne kadar Kufe halkının sinmiş olması baskı altında yapılmış bir tutum olsa dahi, eylemsiz kalmaları onların bu işten sorumlu tutulmalarını engellemeyen bir durumdur. Bakara/248. ayette, eylemsizliğin de Allah katında bir hesabının olduğunu ifade eder. Çünkü eylemsizlik de bir eylemdir. İnsanın iradesini eylemsizlik hali için kullanması, eylemsizlikten doğan mahrumiyetin büyük zarar, ziyan ve hüsrân olarak kendisine geri dönmeye neden olmaktadır. Bu eylemin sonucunda karşılaştığı zarar, kendi seçimiyle elde ettiği sonuçlardır. Dolayısıyla İslâm'da insan, niyet ve eylemsizlik gibi durumlarda da sorumlu tutulmuş, insanın itibarî kabul edilen iradesi, soyut ve somut olan niyetlerle ve sonuçlarıyla ilişkilendirilmiştir. İrade ve sorumluluk hakkında daha detaylı bilgi için bkz. Ahmet Akgüç, "İnsan İradesi ve Sorumluluğunun Kategorik ve Zihinsel Varlık Temelleri". *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi* 7/26 (2008), 252-270.

⁷²Bodur, "Kabilecilik Olgusunun Sosyo-Ekonomik Temelde Dinî Söylem İhtiyacı Ve Kerbelâ Vakası", 187.

⁷³Ebû Mihnef, *Maktelü'l-Hüseyin*, 86, 97; Taberî, *Târîhü'l-ümem ve'l-mülûk*, 5/403.

çağırın, iyiliği emredip kötülükten vazgeçiren bir topluluk bulunsun" (Al-i İmran 3/104) ayetinin gerekliliği ile bağdaştığı düşünülmüştür.⁷⁴

Çölde su kuyularına erişimleri engellenen kafilenin etrafı önce 1000 kişilik ardından da 4000 kişilik bir güçle sarıldığında⁷⁵ Hz. Hüseyin'in yanında 32 süvarisi ve 40 piyadesi vardır.⁷⁶ Başından itibaren silah kullanmamakta direnmesine rağmen etrafı sarılınca meşru müdafaa hakkına mecbur kalmıştır. Yezid'in orantısız bir güç ile Peygamberin birinci derece akrabalarını ve ileri gelen bir takım sahabeyi ablukaya alarak savaşa zorlaması, İslâm tarihinde hak ve bâtil kavramlarının bu vaka üzerinden sorgulanmasına neden olmuştur.⁷⁷ Hz. Hüseyin'in halktan biat alma hususunda güçlü bir makamda olduğunu belirten Yezid'in komutanlarından Şimr b. Zi'l-Cevşen bu kaygıyı dile getirerek,⁷⁸ ne pahasına olursa olsun Hz. Hüseyin'in biat etmediği takdirde öldürülmesi gerektiğini savunmuştur.⁷⁹ Müzâkere ve diplomasi çabası karşılık görmeyince, 10 Muharrem gecesinde Hz. Hüseyin ailesini ve ashâbını toplamış, ertesi gün büyük bir katliam olacağını tahmin ettiğini belirterek onlardan geri dönmelerini talep etmiştir. Onun bu talebini kabul etmeyen ailesi ve ashâbı, o gece kendisine biatlarını tazelemişlerdir.

Kerbelâ gününün sabahı Hz. Hüseyin, niyetinin savaşmak olmadığını son bir kez daha Yezid'in ordusuna iletmiştir. Kendisinin Ehl-i Bey'ten Peygamber torunu olduğunu onlara hatırlatmış, Hz. Peygamber'in kendileri hakkındaki övgü dolu sözlerinden bahsetmiştir. Amacının savaş olmadığını, kan akıtırılarsa büyük günâh işleyeceklerini onlara iletmiştir. Hz. Hüseyin'e karşı verilen savaşta isteksiz olan Yezid'in komutanlarından Hür b. Yezid, bu konuşmasından oldukça etkilenmiş ve adamlarıyla birlikte Hz. Hüseyin'in safına geçmiştir.⁸⁰ Karşı tarafı bu işten vazgeçirmek için Hz. Hüseyin nasihatler ve özlü sözler söylese de, karşı taraf buna her seferinde ok atarak karşılık vermiş, ardından kadınların ve çocukların bulunduğu çadırlar yakılmıştır. Sayı ve donanım açısından kendilerinden oldukça üstün olan Yezid'in ordusuna ikinci ezanında yenik düşmüş ve başı kesilerek şehit olmuştur.⁸¹

Cesedinin üzeri atla çignenerek şehit edilen Hz. Hüseyin'in vücudunda 33 ok ve 34 kılıç yarası olduğu rivâyet edilmiştir. Ayrıca üstündeki kıyafeti yağmalanmış cesedi çırlıçplak bırakılmıştır. Aldığı kılıç yaraları ve ok sayısının yanı sıra, sınır tanımadan yapılan katliamın ona karşı duyulanın, liderlik savaşından ziyade büyük bir kin ve öfkenin ürünü olduğu şüphesine yol açmıştır.⁸² Henüz kundakta bebek olan oğlu Ali Asgar'ın boğazına ok atarak öldüren Yezid'in ordusu, diğer ashâbının da başlarını kesmiş, bu kesik başlarla birlikte geride kalan kadın ve çocuklar boyunlarından zincirlenerek Yezid'in sarayına götürülmüşlerdir.⁸³

⁷⁴Mustafa Çağrı, "Emir bi'l-Ma'ruf Nehiy ani'l-Münker", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1995), 11/139.

⁷⁵İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târîh*, 3/407; Taberî, *Târîhü'l-ümem ve'l-mülûk*, 5/389.

⁷⁶Belâzûrî, *Ensâbü'l-eşrâf*, 3/385.

⁷⁷Dineverî, *el-Ahbârü't-tivâl*, 254-255; Taberî, *Târîhü'l-ümem ve'l-mülûk*, 5/411-417; İbn A'sem, *Kitâbü'l-futûh*, 5/98; Ebû Mihnef, *Maktelü'l-Hüseyn*, 92, 94, 98.

⁷⁸Belâzûrî, *Ensâbü'l-eşrâf*, 2/482; Ebû Mihnef, *Maktelü'l-Hüseyn*, 101.

⁷⁹Hz. Hüseyin'in öldürülmesini bizzat Yezid'in talep ettiği belirtilmiştir (Dineverî, 1912: 285; Yakûbî, 1971: 2/441; İbn A'sem, 1991: 5/9; Fığlalı, 1998: 519).

⁸⁰Murat Sarıçık, "Hür b. Yezid", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1998), 18/494.

⁸¹Belâzûrî, *Ensâbü'l-eşrâf*, 2/487-493.

⁸²Yakup Keskin, "Yakın Döneme Etkileri İtibari İle Kerbelâ, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 38/1 (2012), 318.

⁸³İbn Saad, *Tabakât*, 5/212; Mesûdî, *Mürücu'z-zehab*, 3/259; Taberî, *Târîhü'l-ümem ve'l-mülûk*, 5/448-456; Belâzûrî, *Ensâbü'l-eşrâf*, 2/502-504; Ebû Mihnef, *Maktelü'l-Hüseyn*, 200, 233; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târîh*, 3/432.

Yezid'e esir götürülen sivillerin arasında yaşça en büyük olan Hz. Hüseyin'in kız kardeşi Hz. Zeynep'in sarayda yaptığı konuşmalar incelendiğinde, Hz. Hüseyin'in muhalif hareketini sözel olarak idame ettirdiği ortaya çıkmaktadır. Kûfe'de ve Yezid'in sarayında yaptığı konuşmada, Hz. Hüseyin'in savunduğu İslâm ile Yezid'in savunduğu İslâmî sistemin birbirinden ayrıştığını ve Yezid'in liderliğiyle getirmek istediği sistemin bâtil olduğunu dile getirmiştir. Yezid'in ve komutanlarının fâsıklardan, zalimlerden ve şeytanın ordusundan olduğunu ifade eden Hz. Zeynep, bu katliam ile gökyüzünün ve yeryüzünün Yezid'i lanetlediğini ve ne yaparlarsa yapsınlar Ehl-i Beyt'in muhalefet hareketinin herkes tarafından duyulmasını engelleyemeyeceklerini iletmiştir.⁸⁴

Kimi tarihçilere göre, Hz. Zeynep'in bu konuşmaları Hz. Hüseyin'in muhalif hareketinin ikinci evresi olarak adlandırılmıştır.⁸⁵ Saraya zincirlenerek getirildiklerinde Yezid de kendisinin İslâm üzerine olduğunu ifade etmiş, cami minberlerinden yönetiminin ve hükümetinin hak üzerine olduğunu ve Hz. Hüseyin'in bu yüzden öldürüldüğünü duyurarak kendini müdafa etmiştir. Ancak, Hz. Hüseyin taraftarları ona Hz. Peygamberin çocuklarını öldürerek haklı olduğunu ispatlayamacağını iletmişlerdir.⁸⁶

Yezid'in, Hz. Hüseyin'in kesik başını görünce büyük bir sevinçle ve nefretle ağzıyla ve dudaklarıyla elindeki sopayla oynadığı ve onun insanların en aptalı olduğunu ifade ederek kesik başı üç gün sarayın kapısına takarak halka teşhir ettiği rivayet edilmiştir.⁸⁷ Her ne kadar Yezid'in bu katliamdan üzüntü duyduğu, ağladığı ve Ubeydullah b. Ziyad'a bu çirkin eyleminden ötürü lanet ettiği rivayet edilse de,⁸⁸ mesul tuttuğu kişileri cezalandırmadığı ya da görevden almadığı için bu üzüntüsünün samimi olmadığı düşünülmüştür.⁸⁹

3.Hz. Hüseyin'in Şehâdetinin Ardından

Hz. Muhammed kendi vefatının ardından ashâbının iman hususunda aynı çizgiyi koruyamayacağını haber vermiştir. İçlerinden bazılarının birbirlerinin boyunlarını vuranlara dönüşeceklerini ve kendisinden sonra çok büyük fitnelerin yaşanarak, çoğunun imandan gerisin geriye döneceğini söyleyerek endişesini dile getirmiştir.⁹⁰ Onun bu haberi Hz. Osman döneminde zuhur ederek İslam tarihinde ilk defa bir halifenin kanı akıtılmıştır.⁹¹ Bu bölünme Muâviye önderliğindeki Şamlıların Hz. Ali'ye isyan etmesine neden olmuş,⁹² İslâm tarihinde ilk defa meşrû hükümete karşı organize hareket başlatmışlardır.⁹³

⁸⁴Taberî, *Târîhü'l-ümem ve'l-mülûk*, 4/353; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târîh*, 4/86; Ebû Mihnef, *Maktelü'l-Hüseyn*, 205, 214.

⁸⁵Hayrettin Karaman, *İslâm Hukuk Tarihi*, (İstanbul: İz Yayıncılık, 1999), 48.

⁸⁶Taberî, *Târîhü'l-ümem ve'l-mülûk*, 4/353; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târîh*, 4/86-87.

⁸⁷Heysemî, *Mecme'u'z-zevâid menbe'u'l-fevâid*, 9/195; İbn Kesir, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, 6/260, 8/22; Mekkî, *Maktelü'l-Hüseyn*, 2/75; Ebû Mihnef, *Maktelü'l-Hüseyn*, 206-207, 214, 216, 220.

⁸⁸Şemseddin Ebû Abdullah Muhammed Zehebî, *Siyerü a'lâmi'n-nübelâ*, thk. Hassan Abdülmennân (Beirut: Müessesetü'r-Risâle, 1982), 5/18; Ahmed b. Abdulhalim İbn Teymiyye, *Minhâcu's-sünneti'n-Nebeviyye*, thk. Muhammed Reşâd Sâlim (Kahire: Dâru'l-Kitâbi'l-İslâmî, 1986), 4/439.

⁸⁹Fığlalı, "Hüseyin", 520.

⁹⁰Muhammed b. İsmail Buhari, *El-Câmi'u's-sahîh*, (Beirut: Dâru İbn Kesir, 1988), İlim: 43, (1/38), Adâhî: 5, (6/236-237), Tefsirü'l-Kur'an: 5/14 (5/191-192), Rikâk: 45 (7/195), Fiten: 1 (7/87); Ebu'l-Hasan en-Nisâburî Müslim, *Sahihi Müslim*, thk. Nazar b. Muhammed (Beirut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2010), İman: 118-120, Tahare: 37 (1/217), Salat: 53 (1/217), Fedâil: 29, 40 (2/1794-1801); Tirmizî, Fiten: 28, (4/486); Ahmed b. Muhammed İbn Hanbel, *Müsned*, thk. Şuayb el-Erneut (Beirut: Müessesetü'r-Risâle, 2001), 2/85-87; 5/48-50.

⁹¹Yıldız, "Tulekâ Sahâbiler ve Hadis Rivâyeti Olanlar", 93; Resul Câferiyân, *İmamların Fikri ve Siyâsi Hayatı*, çev. Cafer Bayar (İstanbul: Kevser Yayınları, 1994), 145-146.

⁹²Namlı, "Yezid'e Lânet Edilmesi Meselesi", 9.

⁹³Hayrettin Karaman, Ehl-i Beyt sevgisi ile Muâviye ve Yezid sevgisinin bir araya gelmeyeceğini savunmuş, Hz. Peygamber'in üzerine titrediği aile fertlerine hakaret ederek onları öldürenlerin masum olmadıklarını, bilakis

Hz. Ali'nin diğer üç halîfenin yanında yer almasına rağmen Muâviye'ye sessiz kalmaması, ardından Hz. Hasan'ın hilâfetten belirli İslami şartlar dâhilinde vazgeçmesi ve Hz. Hüseyin'in de ölümüne sebep olacak bir duruş içinde olması göz önünde bulundurulduğunda, bu üç duruşun ortak paydasının "İslâmî kaygılar" olduğu ortaya çıkmaktadır. Zirâ, Hz. Osman'ın Ümeyyeoğulları ailesinden gelmesine rağmen Ehl-i Beyt'in ona sorunsuz bir şekilde biat ederek, hatta onu korumaya alması, Muâviye 'ye karşı duruşlarının iktidar olma hırsını taşımadığını ortaya koymaktadır. Halîfeler döneminde uygulanan İslâm hukuku ve sisteminin uygulanması hususunda Ümeyyeoğullarının isteksiz olmalarının Ehl-i Beyt'i bu muhalif harekete iten en önemli etken olduğu düşüncesi ağır basmaktadır. Özellikle, Yezid dönemiyle birlikte Şura'nın terkedilerek saltanat sistemine geçilmesi, Ehl-i Beyt'i Ümeyyeoğullarının İslâm'ı hakiki kalıbından çıkaracağı şüphesine sevk ederek eyleme geçmelerine neden olmuştur.⁹⁴ Nitekim, Hz. Hasan hilâfetten ferâgat ederken İslâm kanunlarının uygulanmasını şart koşmuş, Hz. Hüseyin de Şurâ sisteminin ortadan kalkmasını protesto ederek biat etmeme hakkını kullanmak istemiştir.

Hz. Hüseyin'in İslâmî görmediği bir yönetime karşı muhalif duruşu⁹⁵ iktidarı ele geçiren kişilerin dikte etmeye çalıştığı sistem ile Kur'ânî hükümlerden uzaklaştığını savunanlar arasındaki keskin ayrışmanın tarihi öncülü olarak⁹⁶ siyasî ve fikhî boyutları taşımaktadır. Siyasi fıkıh, toplumun yararına olan biçimde ve dinin genel ilkelerine ters düşmeyen İslami hükümleri ifade etmektedir. Erken dönem Müslümanlarının ilk defa yaşadığı hadiseler, çoğu zaman siyasi olmasına rağmen, itikadi meseleler ile ilişkili olduğu için bu meselelere çözüm arayışına girmek, zamanla mezheplerin ortaya çıkmasına ve siyasi fikhun oluşmasına neden olmuştur. Dört Halife'nin ardından yönetime geçen Emeviler ile Ehl-i Beyt fertleri arasındaki ilk çekişme bu siyasi hükümler üzerinden olmuştur. Bu farklılık ve çatışma kısa sürede İslam dünyasında kırılmaya sebep olmuş ve mezhepler bu ayrılıkların neticesi olarak ortaya çıkmıştır. Hz. Hüseyin'in, Şura ilkesinin terkedilmesine ve siyasi bir baskı unsuru olarak hükümetin biat dayatmasına karşı "Allah adına topluma karşı sorumluluk" ilkesine bağlı olarak başlattığı bu muhalif hareketi; adalet, meşveret, hilafet ve biat bahisleri altında ilerleyen dönemlerde fıkıh mezheplerindeki yerini almıştır. Yönetimin ve yöneticinin meşruluğuna karşı politik bir etkisi, toplumun siyasi bilincine katkısı açısından da dini bir karşılığı olan bu karşıt duruş ve muhalif hareket, siyaset fikhının en önemli meseleleri arasına girmiştir.⁹⁷

Hz. Hüseyin'in Kûfe'ye doğru savaşmak arzusuyla gelmediğine dair en önemli kanıt, ailesindeki bütün çocuk ve kadınların yanında olması ve çok az bir sayıyla yola çıkmış olmasıdır. Bu kadar az bir sayıyla savaşamayacağını, savaşa dahi muzaffer olamayacağını o da bilmektedir.⁹⁸ Ancak, orduların hazırlandığını duyduğu anda nerede olursa olsun biata zorlanacağını bildiği için, bununla yüzleşmek için mecbur bırakılmıştır. Bu yüzleşme ile bir görevi ifâ etmek istediğini ifade etmesi,⁹⁹ bu görevinin, Muâviye ve Yezid'in saltanat sistemini

zalimler olduklarını dile getirmiştir. Hayrettin Karaman, "Ashabın Tamamı Yıldızlar Gibi midir?" *Yenişafak* (20 Ocak 2011); Hayrettin Karaman, "Nassa Karşı İçtihad Olmaz", *Yenişafak* (21 Ocak 2011).

⁹⁴Razî Âl-i Yâsîn, *Sulhü'l-Hasan*, thk. Abdülhüseyn Şerefeddin (Beyrut, Menşürât Şerif Rıza, 1979), 9.

⁹⁵Taberî, *Târîhü'l-ümem ve'l-mülûk*, 5/357-403; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târîh*, 3/280; İbn A'sem, *Kitâbü'l-fütûh*, 50/91).

⁹⁶Ünal Kılıç, *Tartışmaların Odağındaki Hâlîfe Yezid b. Muâviye* (İstanbul: Kayhan Yayınları, 2001), 290-292.

⁹⁷Siyasi düşüncenin itikâdileşmesi hakkında detaylı bilgi için bkz. Metin Bozan, "Tarihi Hadiselerin Konjonktürel İnşası", *e-Sarkiyat İlmî Araştırmalar Dergisi* 9/2 (2017), 802.

⁹⁸Tabatabâi, *Fâci'atü't-Taf*, 37.

⁹⁹İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târîh*, 4/41; 2012, 40; Taberî, *Târîhü'l-ümem ve'l-mülûk*, 4/292; Ebü'l-Haccâc Yusuf el-Mizzî, *Tehzîbü'l-kemâl fi esmâ'r-ricâl*, nşr. Beşşâr Avad (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1985), 6/418

ihdâs ederek İslâmî sistem üzerinde değişiklik yapmak istemelerine yönelik bir direniş ve protesto eylemi olduğunu şehâdeti ile ortaya koymuştur. Kimi tarihçilere göre, “Şehâdetiyle gökyüzü ehli olmasının, yaşayarak yeryüzü ehli olmasından daha hayırlı olacağını” haber veren Hz. Hüseyin’in vermek istediği mesajı bu olsa gerekti.¹⁰⁰

Hz. Hüseyin’in şehâdetinin ardından Yezid’in yönetimine bakıldığında laikleştirilmiş ve şahıslara göre revize edilmiş bir İslâm’ı yaşadığı ve bunu meşrûlaştırmaya çalıştığı gözlenmektedir. Onun zamanında fetihler durmuş, Yezid, çoğu zamanını eğlence ve içki meclislerinde geçiren lider olarak anılmıştır. Kendisine “İçki içen halife” ve “el-Humur” (sarhoş) lakabı verilmiştir.¹⁰¹ Ümeyyeoğullarının revize etmeye çalıştıkları İslâmiyet’i bu eylemiyle bloke etmeye çalışan Hz. Hüseyin,¹⁰² bu eylemle tarihe damgasını vuracak bir farkındalık hareketi başlatmıştır. O bu çabasını “fetih” olarak adlandırmıştır.¹⁰³ Bu çabası ilerde meyvesini vermiş, şehâdetinin ardından dört halife dönemi alimlerin ortak görüşüyle “Raşid Halifeler” devri kabul edilerek Ümeyyeoğulları dönemi saltanatın başladığı dönem sayılmıştır.¹⁰⁴ Hz. Hüseyin’in şehâdeti adeta bir devrin kapandığını ve bir devrin açıldığının başlangıç noktası olmuştur.

Machiavelli’nin savunduğu liderde bulunması gereken özelliklere benzer özellikleri hayata geçirerek Kerbelâ ve Harre faciasını yaşatan Yezid, bu icraatıyla Machiavelli’nin “İnsanlara vereceğin ceza hafif olmamalıdır, ağır ceza verirsen artık başlarını kaldıramazlar” teorisini¹⁰⁵ İslâm tarihinde ilk defa tatbik etmiştir. Ahlak, erdem ve İslâmî ilkeler ile siyasetin birbirinden ayrı tutulmasını savunan “İktidarı elde etmek için her yol mubahtır” düşüncesi babası Muâviye’nin ardından İslâmî gelenek olarak Yezid döneminde de tatbik edilmiştir.

Tedbirsizce davranarak hayatını bile tehlikeye attığı için Hz. Hüseyin’in yanlış yaptığı ifade edilmiştir.¹⁰⁶ Ancak, Kerbelâ faciasına giden gelişmeler takip edildiğinde, ağır tehdit neticesinde Hz. Hüseyin’in mecburen yola çıktığı ortaya çıkmaktadır. Yezid’in zorla biat talebinde bulunmasına karşılık Hz. Hüseyin’in son dakikaya kadar barışçıl bir çaba göstermesi şehâdetinden sonra da devam etmiş, Kerbelâ vakasında hayatta kalan tek erkek olan oğlu Ali b. Hüseyin babasının intikamını almak için bir eylemde bulunmamıştır. Kerbelâ’nın ardından Medîne’de Harre isyanı başlamış olsa da o bu isyana katılmamıştır.¹⁰⁷

Dönemin âlimleri Hz. Hüseyin’in eyleminin, adaleti ve kaybolmaya yüz tutmuş İslâmî değerleri ihya etme hareketi olduğunu savunmuştur.¹⁰⁸ Bu hareket, siyasal İslâm’ın da kodlarını ortaya çıkarmaya vesile olmuştur. Zamanla “zalim bile olsa hükümdara itaat farzdır” fıkhı,¹⁰⁹ İslâm toplumlarına dikte edilmeye çalışılan bir gelenek haline dönüşse de,¹¹⁰ manzum ve mensur

¹⁰⁰Tabatabâi, *Fâci’atü’l-Taf*, 142-143.

¹⁰¹Ünal Kılıç, “Yezid I”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2013), 43/514.

¹⁰²Raşid Hizmetli, “Genel Olarak Raşid Halifeler Dönemi Olayları”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 39/1 (1999), 31.

¹⁰³Cafer b. Muhammed Kummî, *Kâmilü’z-ziyârât*, nşr. Şeyh Cevâd Kayyûmî (Kum, Müessesetü’n-Neşri’l-İslâmî, 1996), 157.

¹⁰⁴Hizmetli, “Genel Olarak Raşid Halifeler Dönemi Olayları”, 30.

¹⁰⁵Machievali, *Prens*, 8.

¹⁰⁶Özkan, “Kerbelâ’dan Önce Hz. Hüseyin’i Doğru Anlamak”, *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1/1/ (2010), 88.

¹⁰⁷Taberî, *Târîhü’l-ümmü ve’l-mülûk*, 4/485; Ahmet Saim Kılavuz, “Zeynelabidin”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2013), 44/ 365.

¹⁰⁸Özkan, *Emevîler Döneminde İktidar-Ulemâ İlişkisi*, 116.

¹⁰⁹Mevdüdü, “Ebû Hanife ve Ebû Yusuf”, 2/316

¹¹⁰Alâeddin Hindî, *Kenzü’l-’ummâli fi süneni’l-ekvâli ve’l-ef’âli*, nşr. Şeyh Bikrî Hayyânî (Beirut: 1985), “Kitâbü’l-İmârâti ve’l-Kadâi”, 6/4-6 (No. 14581, 14585, 14836, 14842, 14846).

eserlerle tüm boyutu ele alınıp aktarılan Hz. Hüseyin'in duruşu, İslâm toplumlarına bir motivasyon kaynağı olmuştur. Hz. Hüseyin, günümüzde de direniş hareketlerinin ve devrimci düşüncenin sembolü haline gelmiştir.¹¹¹

Emeviler döneminde muhâlif olan alimler zindana atılmışlardır. Ebû Hanife ve Ahmed bin Hanbel, Emevî ve Abbasi halîfelerine tıpkı Hz. Hüseyin gibi biat etmedikleri ve *Şeyhü'l-İslâmlık* görevini kabul etmedikleri için işkence görerek şehit olmuşlardır.¹¹² Özellikle Ebû Hanife, Emevî halîfelerine karşı başlatılan Ehl-i Beyt ayaklanmalarını hem maddi olarak hem de fetvalarıyla desteklemekten çekinmemiş alimlerin başında gelmektedir.¹¹³

Seyyid Kutup, Ehl-i Beyt'in direniş düşüncesinin etkisiyle *Câhiliye Toplumu* kavramını geliştirmiştir. *Câhiliye* kavramının İslam devletlerinde ilk defa Ümeyyeoğulları döneminde ortaya çıkarak modern döneme kadar devam ettiğini dile getirdiği için idam edilmiştir. Ona göre Emeviler ile İslâmîyet yozlaştırılarak *Câhiliye* dönemine geri döndürülmüş, bir takım elit tabakanın icraatları aklanmak için İslâmî sistemin ölçü ve ayarları değiştirilmiştir. Kutup'a göre Yezid, Harre vakasının yanı sıra Kâbe'yi mancınukla yıkarak İslâm'ın kalbine ilk hançeri sokan zalim bir sultandır. Yönetimi ele geçirmek için bu elit zümrenin işlediği cinâyetler adeta İslâmîyet'e olan öfkenin bir patlamasıdır.¹¹⁴ Emevîlerin ihdas ettiği saltanat sistemi Abbasiler döneminde yöneticinin "*Allah'ın yeryüzündeki gölgesi ve temsilcisi*" konumuna evrilmesi, günümüze kadar süre gelen bambaşka bir inanç sisteminin ortaya çıkmasına ve İslâmîyet immeden önceki *Câhiliye* dönemine Müslüman toplumların geri dönmesine neden olmuştur.¹¹⁵

Fikir özgürlüğünü kısıtlayan Emevî yönetimleri, bu icraatlarını meşrûlaştırmak için kadercilik¹¹⁶ ve lidere koşulsuz itaat kozunu kullanmış,¹¹⁷ biat ve halîfelik kavramlarının içeriklerini boşaltmış, hukuku şeriata göre değil maslahat hukukuna göre uygulamışlardır.¹¹⁸ Buna ters düşen âlimler öldürülmüşlerdir.¹¹⁹ Örneğin, Hz. Hüseyin'in öldürülmesi kader olarak tanımlanıp,¹²⁰ yöneticiler bu işten din kisvesi altında aklanarak bundan Allah sorumlu tutulmuştur. Emevîler döneminde hutbelerde Ehl-i Beyt'e okutturulan lanet ile onların bu hazin sonlarından halkın ibret alması istenmiş, kezâ haklı idiler ise Allah tarafından neden kollanmadıkları sorusu zihinlerde oluşturulmaya çalışılmıştır.¹²¹

Ehl-i Beyt'e lanet okunması geleneğine karşı farklı İslâmî ekoller içinde Ehl-i Beyt'i ve Âşûrâ'yı (Kerbelâ) anma geleneği ortaya çıkmıştır. Kerbelâ faciasının zinde tutulması ve yas

¹¹¹Mehmet Ali Büyükkara, "Kerbelâ'dan İnkılâb'a İmâmî-Şiî Şehâdet Düşüncesi ve Problemleri", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2/43 (2002), 212.

¹¹²M. Yaşar Kandemir, "Ahmed b. Hanbel", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1989), 276; Mustafa Uzunpostalcı, "Ebû Hanife", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1994), 10/132-134; Salim Ögüt, "Ebû Yusuf", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2009), 10/260-265.

¹¹³İbn Kesir, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, 10/107; Uzunpostalcı, "Ebû Hanife", 132-134.

¹¹⁴Seyyid Kutup, *el-'Adâletü'l-ictimâiyye* (Kahire: Dârü'ş-Şürûk, 1993), 154-169.

¹¹⁵Mevdûdî, "İslâm'ın İlk Döneminde Siyâsi Düşünce", 2/298.

¹¹⁶Sedat Baran, "Molla Sadra'da Cebr ve İhtiyar Problemi", *Yakın Doğu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2/2/ (2016), 95.

¹¹⁷İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-târîh*, 3/224; Hüseyin Atvân, *el-Firakü'l-İslâmiyye fi bilâdi'ş-Şâm* (Beyrut: Dârü'l-Cil, 1986), 77; İbn Kuteybe, *el-İmâme ve's-siyâse*, 1/167

¹¹⁸Özkan, *Emevîler Döneminde İktidar-Ulemâ İlişkisi*, 87-88.

¹¹⁹Taberî, *Târîhü'l-ümem ve'l-mülûk*, 5/257, 340; İbnü'l-Esir, *Esedü'l-gâbe fi ma'rifeti's-Sahâbe*, 465; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-târîh*, 3/264.

¹²⁰Taberî, *Târîhü'l-ümem ve'l-mülûk*, 5/465; İbn A'sem, *Kitâbü'l-fütûh*, 6/150.

¹²¹Özkan, *Emevîler Döneminde İktidar-Ulemâ İlişkisi*, 75.

tutma geleneği; Hz. Muhammed'in Hz. Hüseyin doğduğunda döktüğü gözyaşlarından,¹²² Hz. Zeynep'in kardeşinin kesik başını görünce yaktığı ağıttan,¹²³ Ümmü Seleme'nin hâdiseyi duyunca ağlayarak bayılmasından¹²⁴ yola çıkarak, ağıt ritüeli şeklinde günümüze kadar ulaşmıştır. Bu ritüeli ülkemiz bağlamında bugün özellikle Şiîler ve Alevîler idame ettirmektedirler.¹²⁵ Elbetteki bu faciayı bir tek Şiîler sahiplenmemiş, bütün Müslümanların ortak acısı ve derdi haline gelmiştir. Müslümanların Muharrem'de paylaştığı bu hüznün ve matem, İslâm'ın savunduğu Şûrâ sistemini ve demokratik çareleri reddederek zorba yöntemlerle ya da darbelerle başa gelmek isteyen yöneticilere karşı dünya Müslümanları tarafından icra edilen ortak bir muhâlif duruş olmuştur.¹²⁶

Sonuç

Her ne kadar hilâfet makamının Hz. Hüseyin'in şehit olduğu Kerbelâ faciasına neden olduğu iddia edilse de, Ehl-i Beyt önderlerinin hayatlarına göz atıldığında hiç birisinin liderlik için kan dökme yoluna başvurmadığı, aksine bunu müzakere ve anlaşma ile çözümlenmeye çabaladığı ortaya çıkmaktadır. Nitekim Hz. Ali, Hz. Muhammed'in ardından seçimle yönetimi devralan ilk üç halifeye biat etmiş ve onların danışmanlıklarını yapmasının yanı sıra, konsensüsün bozulmaması için azamî gayret göstermiştir. Bu vahdet, Hz. Osman'ın büyük sahâbeleri yönetimden azlederek Ümeyyeoğullarından liyâkatsiz kişilere önemli mevkîleri vermesiyle bozulmuş ve kendisinin şehâdetine neden olmuştur. Onun öldürülmemesi için Hz. Ali büyük uğraş verip, oğulları Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'i seferber etse de bu çabası Hz. Osman'ın şehâdetini engelleyememiştir. Hz. Osman'ın ardından ekseriyetin oyuyla başa gelen Hz. Ali'nin halifeliliğini tanımayan Muâviye, Hz. Osman'ın katillerinin bulunmasını da bahane ederek ona biat etmemiştir. Tarihte ilk defa bir halifenin meşruiyeti sorgulanarak Müslüman kanının dökülmesine neden olmuş ve Hz. Ali'nin şehadetiyle sonuçlanmıştır.

Hz. Ali'nin şehâdetinin ardından Hz. Hasan'ın Şûra ile halife seçilmesini de tanımayan Muâviye, ona karşı ordusunu hazırlasa da Hz. Hasan buna direnç göstermemiş, İslâm hukukunun uygulanması, Şûrâ sisteminin terk edilmemesi ve Ehl-i Beyt'e hakaret edilmemesi şartı ile hilâfet hakkını Muâviye'ye devretmiştir. Hz. Hasan bu tutumu ile kaygısının liderlik değil, İslâm hukukunun korunması ve Müslümanların huzur içinde yaşamaları olduğunu ortaya koymuştur. Bir takım âlimlere göre Hz. Hasan bu tutumuyla Ümeyyeoğullarının yönetimini halkın yaşayarak tecrübe etmesini istemiştir. Hilâfetten ferâgat eden Hz. Hasan, Ehl-i Beyt'in kaygısının sadece İslâmî prensipler olduğunu ve bunu uygulamada Ümeyyeoğullarının isteksiz olduklarını canlı örneklerle halkın yaşayarak öğrenmesini istemiştir.

Onun ispatlamaya çalıştığı bu gerçek, Muâviye'nin ölmeden önce Şûrâ sistemini terk ederek, oğlu Yezid'i veliaht olarak atamasıyla vücut bulmuş, İslâm tarihinde ilk defa babadan oğla geçen saltanatlık sistemi ortaya çıkmıştır. Hz. Ali ise, ölmeden önce kendisine oğlu Hz. Hasan'ı ataması için gelen taleplere cevap olarak bunu kendi seçimlerine bıraktığını beyan etmiş ve Şûrâ sisteminin zinde tutulmasından yana olduğunu belirtmiştir. Hz. Hüseyin, dikte edilen bu sistemi protesto eden muhâlif sahâbelerin başında gelmektedir. Kendisine biat tacizini sürdüren

¹²²Mekkî, *Maktelü'l-Hüseyin*, 1/136; Muhibbüddin Ebü'l-Abbas Taberî, *Zehâiru'l-'ukbâ fi menâkibi ze'vî'l-kurbâ*, nşr. Mahmud el-Ernaût (Cidde: Mektebetü's-Sahâbe, 1995), 119.

¹²³Belâzûrî, *Ensâbü'l-eşraf*, 3/206.

¹²⁴Ibnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târîh*, 4/93

¹²⁵Sadûk, *el-Emâlî*, 131; Muhsin Emîn, *İknâü'l-lâim 'alâ ikâmeti'l-meâtim* (Irak: Dârü's-Safve, 2009), 174.

¹²⁶Büyükkara, "Kerbelâ'dan İnkılâb'a İmâmî-Şîî Şehâdet Düşüncesi ve Problemleri", 212.

Yezid'den sakınmak için savaşın yasak olduğu Mekke'ye sığınmıştır. Hac mevsiminin de başladığı Mekke'de bir taraftan bu fırsatı kendini ve davasını insanlara tanıtmak için kullanırken, diğer yandan da Kûfe'den kendisine gelen halîfelik tekliflerine Şura sistemini kişisel bir mesûliyet olarak görmesinden ötürü elçisini Kûfe'ye göndererek haber beklemiştir. Ancak, Yezid'in ordusunun zorla biat almak için Mekke'ye doğru yola çıktığını duyan Hz. Hüseyin, Hac farızasını yarıda bırakarak Mekke'yi acilen terk etmek zorunda kalmıştır.

Hz. Hüseyin'in orantısız bir güçle Kerbelâ'da muhasara edilerek ne ailesiyle geri dönmesine ne de yoluna devam etmesine izin verilmemesinin yanı sıra, esir alınması yerine alışılmışın dışında bir yöntemle öldürülmesi, Ümeyyeoğullarının iktidar savaşından ziyade Ehl-i Bey'tin bu İslâmî duruşuna karşı kendi sistemlerinin meşruiyetini savunma savaşı verdikleri kanaatini ortaya çıkarmıştır. Diğer yandan, Hz. Hüseyin'in son ana kadar savaşmamak için direnmesi ve salıverilmesi için konuşmalar yapması onun oraya dünyevi makamlar için gelmediğini gösteren bulgulardan birisidir. Ümeyyeoğullarını rahatsız eden hususların başında tam da bu gelmektedir; Ehl-i Bey'tin karizmatik ve dindar kimliğine karşılık, Yezid gibi yöneticilerin İslami kimliklerinin zayıf olması ve kişilere göre revize edilmiş yönetimlerinin meşruluğunun sorgulanması.

Hz. Hüseyin'in şehâdetle sonuçlanacak olan bu hareketi, hak ile bâtılın tarihi yüzleşmesi olarak kayıtlara geçmiştir. Zirâ, 5000 kişilik donanımlı bir orduya karşılık 70 küsur kişiyle mübarezeye girmesi, bir taraftan onun bir savaşta galip gelmekten çok savunduğu davasını insanlara duyurma gayesini gösterir iken, diğer taraftan Tulekâ'dan olan Ümeyyeoğullarının dikte ettiği gayri İslâmî sistemi protesto ettiğini göstermektedir. Açıkçası bu duruşu, Hz. Ali ve Hz. Hasan'ın duruşu ile paralellik arzietmekte olup, Emir bi'l-Maruf ve'n-Nehiy ani'l-Münker sorumluluğu ilkesinden kaynaklanan ve Şûra fikhını yerine getirme kaygısını gütmeyen yanı sıra, Ümeyyeoğullarının İslâmî hükümleri uygulama hususundaki isteksizliklerine yönelik ortak bir muhâlefet hareketidir.

Dört Büyük Halîfe'nin ardından Emeviler ile Ehl-i Beyt fertleri arasındaki bu çekişme ilerleyen dönemlerde mezhebî ayrılıkların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Yönetimin ve yöneticinin meşruluğuna karşı politik bir etkisi, toplumun siyasi bilincine katkısı açısından da dini bir karşılığı olan bu karşıt duruş ve muhâlif hareket, İslâm siyaset fikhının en önemli meseleleri arasına girmiştir. İslam tarihçilerine göre Hz. Hüseyin'in de istediği tam olarak budur. Hz. Hüseyin bu direnişini "fetih" olarak adlandırarak, şehâdetiyle İslâmiyet'i muzaffer kılacağına vurgu yapmak istemiştir.

Ehl-i Bey'tin barışçıl suskunluğu dahi Emevî hânedânının meşruiyetinin sorgulanmasına neden olduğu için, Ümeyyeoğulları Ehl-i Bey'tin öldürülmesinin zarûretine inanmışlardır. Diğer yandan, Hz. Hüseyin'i orantısız bir güçle muhasara ederek ne ailesiyle geri dönmesine ne de yoluna devam etmesine izin vermemelerinin yanı sıra, onu esir almak yerine hunharca öldürmeleri, Ümeyyeoğullarının Ehl-i Bey'te karşı tutumunun kadim bir öfkeden kaynaklandığı zannını güçlendirmiştir. Zamanla, cami minberlerinden Ehl-i Bey'te lanetler okutulmasının yanı sıra, onların bu fâciasından halkın ibret alması gerektiğini dikte etmeleri kaderciliğin ve lidere koşulsuz itaat fikhının ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Cebrî biat politikası ile halkları sindirmeye çalışan Emeviler, İslâm hukukunu kişilerin maslahatına göre düzenleyerek meşruiyetlerini sağlamaya çalışmışlardır. Buna karşılık, Hz. Hüseyin'in muhalefet hareketi zorba yönetimlere karşı sessiz kalınmaması gerektiğine vurgu

yaparken, bu direnişi bir gelenek olarak Müslümanlara örnek teşkil etmiştir. Kerbela vakası domino etkisi yaratarak İslam âleminde travmatik bir çatışma başlatmış, bu çatışma ile Ümeyyeoğullarının meşrûiyeti sorgulanmış, seri ayaklanmalar gerçekleşerek bu hoşnutsuzluklar Ümeyyeoğulları hükümeti yıkılana kadar devam etmiştir.

Kaynakça

- Abdülaziz b. Ahmed b. Hamid. (2010). *Muâviye b. Ebî Süfyan Müdâfâsı*. (çev. Necmi Sarı). İstanbul: Burhan Yayıncılık.
- Akbulut, Ahmet. (1992). *Sahabe Devri Siyasî Hareketlerin Kelâmî Problemlere Etkileri*. İstanbul: Birleşik Yayıncılık.
- Akgüç, Ahmet. (2008). "İnsan İradesi ve Sorumluluğunun Kategorik ve Zihinsel Varlık Temelleri". *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi* 7/26, 252-270.
- Akkâd, Abbas Mahmud. (2015). *Huseyn b. Ali*. Mısır: Dâru'l-Yekîn.
- Akyüz, Vecdi. (1991). *Hilâfetin Saltanata Dönüşmesi*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Apak, Adem. (2005). "Hz. Osman'ın Halifeliği Döneminde Meydana Gelen Siyasi Problemler ve Sebepleri Üzerine Bazı Değerlendirmeler". *Usul İslâm Araştırmaları* 4/4, 58-170.
- Atvân, Hüseyin. (1986). *el-Firaku'l-İslâmiyye fi bilâdi'ş-Şâm*. Beyrut: Dâru'l-Cil.
- Avcı, Casim. (1998). "Hilâfet". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 17/539-546. Ankara: TDV Yayınları.
- Avcı, Casim. (2002). "Kureyş". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 26/442-444. Ankara: TDV Yayınları.
- Aycan, İrfan – Söylemez, Mahfuz. (1998). *İdeolojik Tarih Okumaları*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları.
- Aycan, İrfan. (2001). *Saltanata Giden Yolda Muâviye b. Ebi Süfyan*. Ankara: Otto Yayınları.
- Aycan, İrfan. (2005). "Muâviye b. Ebî Süfyan". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 30/332-334. Ankara: TDV Yayınları.
- Aydınalp, Halil. (2010). "Sosyal Çatışma ve Din". *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 19/2, 187-215.
- Aydınlı, Abdullah. (1994). "Ebû Zer el-Gıfârî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 10/266-269. Ankara: TDV Yayınları.
- Baran, Sedat. (2010). "Molla Sadra'da Cebr ve İhtiyar Problemi". *Yakın Doğu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2/2, 93-112.
- Belâzûrî, Ebu'l-Hasan Ahmed b. Yahya. (1996). *Ensâbü'l-eşrâf*, (thk. Suheyl Zekkâr). 13 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr.
- Bodur, Hüsnü Ezber. (2020). "Kabilecilik Olgusunun Sosyo-Ekonomik Temelde Dini Söylem İhtiyacı Ve Kerbelâ Vakası". *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kerbelâ Sempozyumu Bildirileri*. 3/175-191. Sivas: Asitan Yayıncılık.
- Bozan, Metin. (2017). "Tarihi Hadiselerin Konjonktürel İnşası". *e-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi* 9/2, 802.
- Büyükkara, Mehmet Ali. (2002). "Kerbelâ'dan İnkılâb'a İmâmî-Şiî Şehâdet Düşüncesi ve Problemleri". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2/43, 211-247.
- Buhârî, Muhammed b. İsmail. *Sahîhu'l-Buhârî*, (thk. Hasan Adevi Hamzâvî). 10 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.

- Çağrı, Mustafa. (1995). "Emir bi'l-Maruf Nehiy ani'l-Münker", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 11/138-141. Ankara: TDV Yayınları.
- Demircan, Adnan. (2017). *Ali-Muâviye Kavgası*. İstanbul, Beyan Yayınları.
- Dineverî, Ebû Hanife Ahmed b. Davud. (1912). *el-Ahbârü't-tivâl*. (thk. Muhammed Said). Kahire: Matbaatu's-Saade.
- Ebû Mihnef, Lût b. Yahya b. Said el-Gâmidî. (1988). *Maktelü'l-Hüseyn*. (thk. Hasan el-Gaffârî). Kum: Matba'atü'l-İlmiyye, 1988.
- Ebü'l-Fidâ, el-Melikü'l-Müeyyed İmâdüddin İsmail. (1997). *el-Muhtasar fi ahbâri'l-beşer*. 2 Cilt. Beyrut: Dâru's-Selâm.
- Endelusî, Ahmed b. Muhammed b. Abdirabbih. (1983). *el-İkdu'l-ferîd*. (thk. Mufid Kamîha). 9 cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye.
- Fâkihî, Ebû Abdullah Muhammed b. İshak. (1993). *Ahbâr-u Mekke fi Kadîmi'd-dehr ve Hadîsîhi*. 6 Cilt. (thk. Abdülmelik b. Abdullah). Suudi Arabistan: Dâru'l-Ulûm.
- Fevzi, Faruk Ömer. (1995). "Ehl-i Beyt Kavramı Üzerine". *ez-Zehrâ Dergisi* 2/9, 397-404.
- Fığlalı, Ethem Ruhi. (1989). "Ali". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 2/371-374. Ankara: TDV Yayınları.
- Fığlalı, Ethem Ruhi. (1997). "Hasan". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 16/282-285. Ankara: TDV Yayınları.
- Fığlalı, Ethem Ruhi. (1998). "Hüseyn". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 18/518-521. Ankara: TDV Yayınları.
- Gömbeyaz, Melek. (2020). "Muâviye b. Ebî Süfyan'ın Muhâliflerini Bertaraf Etme Yöntemleri". *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 19/1, 301-332.
- Gümüšoğlu, Hasan. (2014). "Ehl-i Sünnet ve İmâmiyye Şiâsının Ehl-i Beyt Kavramına Yükledikleri Anlamlar". *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 18/2, 291-318.
- Hamidullah, Muhammed. (1999). *İslâm'a Giriş*. (çev. Cemal Aydın). Ankara: TDV Yayınları.
- Hamidullah, Muhammed. (2015). *Sorunlar, Sorular ve Cevaplar*. (çev. Zahit Aksu). İstanbul: Beyan Yayınları.
- Hamidullah, Muhammed. (2016). *İslâm Müesseselerine Giriş*. (çev. İhsan Süreyya Sırma). İstanbul: Beyan Yayınları.
- Hamîs, Osman b. Muhammed. (2007). *Sahabenin Yüzyüze Kaldığı Olaylar ve Fitnenin Tarihi*. (çev. Nuri Görgülü). İstanbul: Burhan Yayıncılık.
- Hamevî, Şihabüddin Ebû Abdullah Yakut b. Abdullah. (1977). *Mü'cemü'l-büldân*. 5 Cilt. Beyrut: Dâru Sâdir.
- Han, Muhammed Kameruddin. (1990). "Maverdî". *İslâm Düşüncesi Tarihi*. (thk. M. M. Şerif). (çev. Yusuf Ziya Cömert). 2/347-361. İstanbul: İnsan Yayınları.
- Harezmi, Ebu'l-Mueyyed. (1990). *Maktelü'l-Huseyn*. (thk. Muhammed es-Semâvî). 2 Cilt. Dâru Envârü'l-Hudâ.
- Heysemî, Ali b. Ebî Bekir. (1988). *Mecmeu'z-zevâid menbe'u'l-fevâid*. (thk. Hüseyin Selim Esedüddîn). 23 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye.
- Hindî, Alâeddîn. (1985). *Kenzü'l-'Ummâli fi süneni'l-ekvâli ve'l-ef'âli*. (thk. Şeyh Bikrî Hayyânî). 18 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-risâle.

- Hizmetli, Raşid. (1999). "Genel Olarak Raşid Halifeler Dönemi Olayları". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 39/1, 27-54.
- İbn Asâkir, Ebü'l-Kâsım Ali b. Hasan b. Hibetullah eş-Şâfiî. (1995). *Târîhü Dimeşk*. (thk. Ali Şîrî). 80 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr.
- İbn A'sem, Ahmed el-Kûfi. (1991). *Kitâbü'l-fütûh*. (thk. Ali Şîrî). 8 Cilt. Beyrut: el-Edvâ li't-Tibâ'ati.
- İbn Ebi'l-Hadîd, İzzeddin Abdulhamid b. Hibetullah. (1959). *Şerhü nehci'l-belâgat*. (thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim). 10 Cilt. Mısır: Dâru İhyâe'l-Kutubi'l-Arabiyye.
- İbn Hacer, Ebül-Abbas Şihabüddin Ahmed el-Heytemî. (2013). *es-Sevâikü'l-muhrika 'alâ ehli'r-rafdî ve'd-dalâli ve'z-zindika*. İstanbul: Hakikat Kitabevi.
- İbn Hanbel, Ahmed b. Muhammed. (2001). *Müsned*. (thk. Şuayb el-Erneut). 50 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle.
- İbn Hişam, Abdülmelik b. Eyyüb el-Hümeyrî. (1990). *es-Sîratü'n-Nebeviyye*. (thk. Ömer Abdüsselâm Tedmîrî). 4 Cilt. Beyrut, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî.
- İbn Kesir, Ebu'l-Fidâ İsmail b. Ömer el-Kırşî. (1998). *el-Bidâye ve'n-nihâye*. (thk. Ali Şîrî). 15 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâe't-Türâsi'l-Arabî.
- İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim. (1904). *el-İmâme ve's-siyâse*. 2 Cilt. Beyrut: Mektebetü'd-Dâr.
- İbn Saad, Ebû Abdullah Muhammed el-Haşimî. (1986). *Tabakât*. (thk. Ali Muhammed Ömer). 11 Cilt. Kahire: Mektebetü Hancî.
- İbn Şebbe, Ebu Zeyd Ömer en-Nümeyrî. (1979). *Târîhu'l-Medîneti'l-Münevvere*. (thk. Fehim Muhammed Şeltût). 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye.
- İbn Tâûs, Ridâeddin Ali b. Musa. (1993). *el-Lühûf fi katlâ et-tufûf*. Beyrut: Muessesetü'l-A'lemî.
- İbn Teymiyye, Ahmed b. Abdulhalim. (1986). *Minhâcu's-sünneti'n-Nebeviyye*. (thk. Muhammed Reşâd Sâlim). 9 Cilt. Kahire: Dâru'l-Kitâbi'l-İslâmî.
- İbnü'l-Esir, İzzeddin Ebu Hasan. (1965). *el-Kâmil fi't-târih*. 11. Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütubi'l-İlmiyye.
- İbnü'l-Esîr, İzzeddin Ebu Hasan. (2012). *Esedü'l-gâbe fi marifeti's-Sahâbe*. Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Âlemî.
- Kandemir, M. Yaşar. (1989). "Ahmed b. Hanbel". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 2/75-80. Ankara: TDV Yayınları.
- Karaman, Hayrettin. (1999). *İslâm Hukuk Tarihi*, İstanbul: İz Yayıncılık.
- Karaman, Hayrettin. (20 Ocak 2011a). "Ashabın Tamamı Yıldızlar Gibimidir?". *Yenişafak*. <https://www.yenisafak.com/yazarlar/hayrettinkaraman/ashabin-tamami-yildizlar-gibi-midir-25760>
- Karaman, Hayrettin. (20 Ocak 2011b) "Nassa Karşı İctihad Olmaz". *Yenişafak*. <https://www.yenisafak.com/yazarlar/hayrettinkaraman/nassa-kari-ictihad-olmaz-25771>
- Keskin, Yakup. (2012). "Yakın Döneme Etkileri İtibari İle Kerbelâ". *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 38/1, 307-338.
- Kılıç, Ünal. (2001). *Tartışmaların Odağındaki Halife Yezid b. Muâviye*. İstanbul: Kayıhan Yayınları.
- Kılıç, Ünal. (2007). "Yezid b. Muâviye'nin Şahsiyetinin Oluşumunda Etkili Olan Unsurlar". *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11/1, 69-89.

- Kılıç, Ünal. (2013). "Yezid I". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 43/513-514. Ankara: TDV Yayınları.
- Konrapa, Zekai. (1968). *H. Peygamberimiz, İslâm Dini ve Aşere-i Mübeşşere*. İstanbul: Fatih Yayınevi.
- Kuleynî, Ebu Cafer Muhammed b. Yakup b. İshak. (1968). *el-Usûl mine'l-kâfi*. (thk. Ali Ekber el-Gaffârî). 8 Cilt. Tahran: Dâru'l-Kütübî'l-İslâmiyye Murtażâ.
- Kummî, Cafer b. Muhammed. (1996). *Kâmilü'z-ziyârât*. (thk. Cevâd Kayyûmî). Kum: Müessesetü'n-Neşri'l-İslâmî.
- Kutub, Seyyid. (1993). *el-Adâletü'l-ictimâ'iyye*. Kahire: Dâru's-Şürûk.
- Küçükaşçı, Mustafa Sabri. (1997). "Harre Savaşı". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 16/245-247. Ankara: TDV Yayınları.
- Lammens, H. (1979). "Muâviye b. Ebi Süfyan". *Milli Eğitim Bakanlığı Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 8/438-44. Ankara: TDV Yayınları.
- Mahafzah, Hüseyin. Ali b. Ahmed. (2010). "Hz. Hüseyin'in Başkaldırışı ve Kerbelâ Trajedisi". *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kerbelâ Sempozyumu*. 3/143-157. Sivas: Asitan Yayınları.
- Machiavelli, N. (2009). *Prens*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Makdîsî, Mutahhar b. Tâhir. (1990). *el-Bed'ü ve't-târîh*, (thk. Mahmud İbrahim). 5 Cilt. Kahire: Mektebetü's-Sekâfe'd-Dîniyye.
- Makrîzî, Takiyyüddîn Ahmed b. Ali. (1988). *Kitâbü'n-nizâ' ve't-Tehâsum fimâ beyne Benî Umeyye ve Benî Hâşim*. (thk. Huseyn Munis). Kahire: Dâru'l-Ulûm.
- Mâlik, Enes el-Esbehî el-Hümeyrî. (1985). *el-Muvatta'*. (thk. Muhammed Fuad). 2 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâe't-Türâsî'l-Arabî.
- Marks Karl, Engels, Frediric. (1967). *The Communist Manifesto*. London: Penguin Books.
- Marks, Karl. (1962). "Preface to a Contribution to the Critique of Political Economy". *Karl Marks and Frediric Engels-Selected Works*. V.I. London: Lawrence and Wishart.
- Mekkî, Muvaffak b. Ahmed el-Hârezmî. (1948). *Maktelü'l-Hüseyn*. (thk. Muhammed es-Semâvî). 2 Cilt. Necef: Matba'atü Zehrâ.
- Mesûdî, Ebü'l-Hasan Ali b. Hüseyin. (2005). *Mürûcü'z-zeheb*. (thk. Kemal Hasan Merî). 4 Cilt. Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye.
- Mizzî, Ebü'l-Haccac Yusuf. (1985). *Tehzîbü'l-kemâl fi esmâe'r-ricâl*. (thk. Beşşâr Avad). 35 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle.
- Müberred, Ebu'l-Abbas Muhammed b. Yezid. (1986). *el-Kâmil*. (thk. Ahmed ed-Dâlî). 4 Cilt. Kahire: Dâru'n-Nahda.
- Müslim, Ebu'l-Hasan en-Nisâburî. (2010). *Sahihi Müslim*. (thk. Nazar b. Muhammed). Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye.
- Namlı, Abdullah. (2019). "Yezid'e Lânet Edilmesi Meselesi". *Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 14/1, 7-21.
- Nevbahtî, Ebû Muhammed Hasan b. Musa. (1936). *Firakü's-Şîu*. (thk. Muhammed Sadık Ali). Necef: Bahru'l-Ulûm.
- Öğüt, Salim. (2009). "Ebû Yusuf", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 10/260-265. Ankara: TDV Yayınları.

- Öğüt, Salim. (2000). "İhram", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 21/539-542. Ankara: TDV Yayınları.
- Öz, Mustafa. (1994). "Ehl-i Beyt", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 10/498-501. Ankara: TDV Yayınları.
- Öz, Mustafa. (2002). "Kerbelâ". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 25/271-272. Ankara: TDV Yayınları.
- Özkan, Mustafa. (2007). *Emeviler Döneminde İktidar-Ulemâ İlişkisi*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İslâm Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı. Doktora Tezi.
- Özkan, Mustafa. (2010). "Kerbelâ'dan Önce Hz. Hüseyin'i Doğru Anlamak". *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1/1, 87-109.
- Sadûk, Ebu Cafer Muhammed b. Ali. (1970). *el-Emâlî*. Kum: Müessesetü'l-Bi'se.
- Sadûk, Ebu Cafer Muhammed b. Ali. (1998). *el-Hidâye fi usûli'l-furû'* Kum: Müessesetü'l-İmam Mehdi.
- Sarıçık, Murat. (1994). "Hür b. Yezid". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 18/494. Ankara: TDV Yayınları.
- Taberanî, Ebü'l-Kasım Süleyman b. Ahmed. (1983). *el-Mücemü'l-kebîr*. 25 Cilt. Irak: Mektebetü'l-Ulûm.
- Taberanî, Ebü'l-Kasım Süleyman b. Ahmed. (1992). *Maktelu'l-Huseyn*. thk. Muhammed Şucâ'. Kuveyt, Dâru'l-Evrâd.
- Taberî, Muhammed b. Cerîr. (1967). *Târîhü'l-ümem ve'l-mülûk*, (thk. Muhammed Ebü'l-Fazl İbrahim). 11 Cilt, Beyrut: Dâru Süveydân.
- Taberî, Muhibbüddin Ebü'l-Abbas el-Mekkî. (1995). *Zehâirü'l-ukbâ fi menâkibi zevi'l-kurbâ*. (thk. Mahmud el-Ernaût). Cidde: Mektebetü's-Sahâbe.
- Tahâvî, Ahmed b. Muhammed. (1996). *Muhtasar-u ihtilâfi'l-ulemâ'*. 2 Cilt. Beyrut. Dâru'l-Beşâiru'l-İslâmiyye.
- Tirmizî, Muhammed b. İsa. (1998). *Sahihü süneni't-Tirmizî*, (thk. Muhammed Nasiruddîn Albânî). Riyad: Mektebetü'l-Ma'ârif.
- Uzunpostalcı, Mustafa. (1994). "Ebû Hanîfe". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 10/131-138. Ankara: TDV Yayınları.
- Welhausen, Julius. (1989). *İslâmiyet'in İlk Devrinde Dîmî-Siyasî Muhâlefet Partileri*. (çev. Fikret Işıltan). Ankara: TTK Yayınları.
- Yakûbî, Ahmed b. İshak. (1971). *Târîhü'l-Yakûbî*, (thk. Halil Mansur). 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- Yıldız, Abdullah. (2008). "Tulekâ Sahâbiler ve Hadis Rivayeti Olanlar". *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 13/20, 71-102.
- Yiğit, İsmail. (2007). "Osman", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 33/438-443. Ankara: TDV Yayınları.
- Yiğit, İsmail. (2012). "Ümeyye b. Abdüşems". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 42/302-303. Ankara: TDV Yayınları.
- Zehebî, Şemseddin Ebû Abdullah Muhammed. (1982). *Siyerü alâmi'n-nübelâ*. (thk. Hassan Abdülmennân). 29 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle.

Zehebî, Şemseddin Ebû Abdullah Muhammed Zehebî. (1987). *Târîhu'l-İslâm*, (thk. Ömer Abdusselâm). 52 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî.